

HOLL, BÉLA.

Pest-Buda polgárainak könyvkultúrája a XVII–XVIII. században

A magánkönyvtárak történetét, a régi magyar könyv és olvasójának kapcsolatát eddig elsősorban az irodalomtörténet vizsgálta. Eredményként mindenekelőtt a „nagyoknak”: íróknak, költőknek, történelmünk jeleseinek, barokk főurainak könyvkultúráját ismerhettük meg. A nyomtatott könyv azonban a legrégebb időkben sem volt elszigetelt, egyedi jelenség. A mainál jóval kisebb példányszámban, de így is százakhoz juthatott el. Kik voltak a tipográfusok, a kompaktorok boltjaiból, a vásári ponyváról egykor tucatjával megvásárolt, ma talán csak hírből ismert, unikumként őrzött könyveknek névtelen olvasói? Kiknek a kezében sárgultak, koptak vagy éppenséggel fogytak el a hazai és messzi földről származó nyomtatványok egyes példányai? A műveltségnek kétségtelenül minden korban nemcsak kiváltságos nagy szellemei, formálói és befogadói, de névtelen „kis emberei” is voltak, akik a könyvben mesterségük, foglalkozásuk támaszát, lelki-szellemi épülésük vagy akár szórakozásuk forrását keresték.

Jelen tanulmányunkban a társadalmi szempontú vizsgálódás módszerével huszonhét „névtelen” olvasó, a török utáni Pest-Buda huszonhét polgárának könyveit kívánjuk bemutatni. Az első részben közöljük magukat a forrásokot: a felkutatott hagyatéki leltárak és végrendeletek szövegének könyves adatait. Ezek és a hozzájuk fűzött jegyzetek, ez a nehezen észrevehető és éppen ezért értékes tudományos anyag az olvasót és kutatót első tekintetre meggyőzi arról, hogy az egykori könyvtulajdonosokat az évszámok időbeli, és a Duna két partján elterülő város helyi keretén túl egybekapcsolja az egyre formálódó közös kultúra is. A könyvek halmazából csoportok tűnnek ki: azonos tárgykörrel, azonos szerzővel. Sőt nemegyszer azonos művek ismétlődnek a különböző jegyzékek adatai között. Ez a megfigyelés alapul szolgál a vázlatos értékeléshez, szintézis-kísérlethez. Ennél azonban éppen a körülmények figyelembevételé miatt a nagyobb általánosítástól tartózkodtunk. A könyves jegyzékek ugyanis az ismétlődő adatok ellenére is elsősorban az egykori tulajdonosok műveltségének egyéni differenciáltságát tükrözik. A legegyszerűbb, a két-három darabos felsorolásoknál talán legkönnyebb a helyzet. A biblia, a szentek élete (legenda) és az imádságoskönyv ugyanis

majdnem kivétel nélkül megtalálható e kornak írni-olvasni éppen csak tudó gazdálkodó polgárainak hagyatékában. Ezeknek számát egyébként a rendelkezésünkre álló levéltári adatokból még jelentősen növelhettük volna. Szlávik János pesti csizmadiának tucatnyi magyar könyve, Bernath doktornak felvilágosult, racionalista színezetű könyvtára vagy Liechtenaunének, a dúsgazdag özvegyasszonynak drága díszű, francia ízlésű könyvei divatot, érdeklődési irányt, egyéni műveltséget sejtetnek, de matematikai értékű statisztikai következtetésekre ezek sem vezethetik a kutatót. Ezt annál is inkább figyelembe kell vennünk, minthogy Pest-Buda lakosságának éppen művelődési viszonyairól ebből az időből hiányosak az adataink. A polgárság számbeli, nyelvi összetételén túl például ismernünk kellene az írni-olvasni tudók és az iskolázottak arányát. A végrendeletekben igen nagy számmal találjuk az aláírás helyén az írástudatlanok sajátkezű keresztjeit. A pontosabb kép megrajzolásához segítené továbbá az egykori könyvkereskedelem áramlásának lemérése. A hagyatéki leltárakban három ilyen könyvkereskedői raktárjegyzékre is bukkantunk. Ezeknek sok száz adata azonban egyrészt csak egyoldalúan egészítette volna ki itteni ismereteinket, másrészt éppen terjedelmük miatt külön tanulmányt érdemelnek. A messzemenő általánosításoktól főleg maguk a népesedési adatok tartanak vissza bennünket, hiszen a huszonhét polgár az évszázad pest-budai lakosságának tömegében elenyészik.¹

Mindezek megfontolásával tehát a könyvműveltség problémáját a korban és helyben együtt élő, számunkra konkrét adatokból ismert személyeken keresztül próbáljuk megközelíteni. A kiragadott adatok mögött nem felejtjük el a környezetet, a vagyont és az ingóságokat. A felsorolt hétszázharminc, kilenczted részében azonosított könyvcím birtokában — tanulmányunk második felében — megkíséreljük körvonalalaiban vázolni a felszabadító háborúkból a XVII. század végén nyugodtabb életre tért és a XVIII. században békés fejlődésbe lendült Pest-Buda városi polgárságának könyvkultúráját.

I.

A könyvjegyzékek szövege egykori tulajdonosaik névsora szerint²:

1. Aigner, Leonard (1728).³

Specification deren vor handen Buchern.

1: 1. Kreuter Buch mit Kupfer Stiche. — 2: 1. Wundt artz buch in 8vo authore Loniceri. — 3: Manuscripta. — 4: Vita Walburgis. — 5: Godefredi Purman medicin: in 4to. — 6: Joannis Hiskia Cardilucio Stadt und Landt Apothec. Thom: 1. 2. 3. 4. — 7: 1. medicin buch. — 8: Artzney buch authore Felix Wurtzen. — 9: 1. Romanz Sittenwaldt. — 10: Bettbuch zu St. Walburg. . . — 11: 1. discours büchel. — 12: Johann Helvich Juncken medicin büchel pars: 1. 2. 3^{tia}. — 13: Viti Ridlini Medicin büchel. — 14: Hilleprandi Wolffgangi Magia naturalis. — 15: Pauli

Amanni curatio vulnerum laethalium. — 16: Discursus Morales Joannis Reinfeld, vulgo Zungen schaber. (1) —

2. Bachmann, Elisabetha (1785).⁴

1: 1 Buch Hübners Lexicon 1 fl 21 xr. — 2: 1 Frantz. Dictioner 2 fl. — 3: 1 bettbuch 12 xr. — 4: 1 Faulentzer 5 xr. — 5: 1 buch die unterricht von der Pferd zucht 17 xr. — 6: 1 buch von der Reis (?) Krankheiten der Pferden 31 xr. — 7: 1 buch Antimachiavel 21 xr. — 8: 1 Neues Zauber und Weisse buch 14 xr. — 9: 1 schreib büchl 15 xr. — 10: 1 schreib büchl 26 xr. — 11: 1 buch der Holländische Stallmeister 13 xr. —

3. Becker, Bartholomäus (1694).⁵

In einem kleinen alten Kastl ligen verwahrten wüe volgt.

1: Pharmacopaeia Augustana in folio. — 2: Comentarij Joannis Piscatoris in omnes libros noui Testamenti. — 3: Armentarium Chyrurgicum Joannis Sculteti. — 4: Quintus Curtius teutsch. — 5: Dictionarium Frisii. — 6: Corpus philosophiae Gallice. — 7: Pharmacopaeia Ambstedamensis. — 8: Wilhelmi Marneli. — 9: Martinus Lutherus noui Testamenti. — 10: Remedes de Madame fouquet. — 11: Matei Admirabilis zu Ansidl. — 12: Jus militare. — 13: Smmajre description dela france. — 14: Albertus Magnus. — 15: Nucleus geographiae antiquae nouae. — 16: Tractatus Medicinae et chyrurgiae gallice. — 17: Elucitarius Poeticus. — 18: Joannes bona de sacrificio Missae. — 19: Vita Sanctae Vrsulae. —

Teütsche.

20: Hern Planpels die Pumern Zuwerf(en) (?). — 21: Phraseologi oder Phricht. — 22: Franz. Secretarius. — 23: Teutsch. und Franz. Gramatic. — 24: Nagels arzney Kunst. — 25: Feldapotheker. — 26: Franz. wegweiser. — 27: Das himels. Palmgärtl. — 28: Franz. biechl. — 29: Beschreibung der fürnembsten Städten in Europa. — 30: Biechlein Anatomya. — 31: Guldenes Kleinodt gertrudis et Mechtildis. — 32: Franz. Bethbiechl. — 33: Geistliches Ziergärtl. — 34: hand und tasch raisbüechl. — 35: Teütsches Messbüechel. — 36: Mariana des Berges Cameli. —

4. Bernath (Bernhard), Gottfried (1797).⁶

An Büchern.

1: 4. Tom. Haller: Prelectiones Accademiae 2 fl. — 2: 5. Tom. Svieten Aforismi 2 fl 30 xr. — 3: 1 Siebenhan Opera Universa 40 xr. — 4: 1 Schakke Chymie 20 xr. — 5: 3 Tom: Risters Wundarzney Kunst 1 fl 30 xr. — 6: 2 Tom. Sterck Praecepta Medico-practica 1 fl. — 7: 5 Tom. Stohl: Heil-Method 2 fl 20 xr. — 8: 4 Tom. Culen: Arzney Wissenschaft 1 fl. — 9: 4 Tom. Franck: System der Medicinischen Polizey 1 fl. — 10: 3 Tom. Ständl Praktisches Handbuch für wund Artzte 1 fl 10 xr. — 11: 1 Tom. Ständl: Lehrbuch von Hebamkunst 1 fl 10 xr. — 12: 1 Tom. Bernsteins: Handbuch der Geburtshelfer 50 xr. — 13: 2 Tom Willhelm Hunters: Heil-Methoden 30 xr. — 14: 3 Tom. Fogels: Handbuch der Arzneykunst 40 xr. — 15: 2 Querin: Animadversiones practicae 20 xr. — 16: 1 Tom. Pharmacopaea provincialis 40 xr. — 17: 1 Macziacz: Handbuch

50 xr. — 18: 1 Leng: *Medicina forensis* 20 xr. — 19: 1 Stoll: *Aphorismi* 40 xr. — 20: 1 Huszty: *Provinc. Pharmacopaea* 20 xr. — 21: 1 Kempf: für Ärzte, und Kranke 30 xr. — 22: 1 Rosenstein *Anweisung* 10 xr. — 23: 1 Zimmermann: *Erfahrung, in der arzney Kunst* 30 xr. — 24: 1 Beer: *Practische Beobachtung* 20 xr. — 25: 1 *Dissertatio inauguralis* 45 xr. — 26: 1 Muray *Arzney Vorrath* 56 xr. — 27: 1 *Pharmacopaea Austriaco Provincialis* 46 xr. — 28: 3 Tom. Marherr: *Praelectiones* 57 xr. — 29: 1 Spiellmann *Institutiones Chemicæ* 53 xr. — 30: 1 *Charactere des Theofranst* 24 xr. — 31: 3 Tom. de Haen. — 32: 1 Niczky *Elementa* 57 xr. — 33: 1 Tissot: *Dissertatio de Febribus* 20 xr. — 34: 1 Fuggers *Zucht der Pferde* 1 fl. — 35: *Patologische Lehrsätze* 50 xr. — 36: 1 *Heilkunde* 50 xr. — 37: 1 *Synopsis Medicinæ practicæ* 1 fl. — 38: 1 *Institutiones Medicæ* 40 xr. — 39: 1 *Hesterii: Compendium Med. practic.* 36 xr. — 40: 1 Fetter: *Anatomia* 34 xr. — 41: 1 Richard Meard: *Opera Medica* 1 fl. — 42: 1 *Chemisch Phisicalische Beiträge* 1 fl. — 43: 2 *Rei Rusticæ* 1 fl. — 44: 2 *Physica* 1 fl 10 xr. — 45: 1 *Compendium Hungariæ Geograph.* 30 xr. — 46: 1 Hallers *Gedichte* 1 fl. — 47: Hermann: *Methodus discendi Medicinam* 50 xr. — 48: Stehling. *Dissertatio Chémico Medica* 1 fl. — 49: Gravisande: *Philosophiæ Institutiones* 1 fl. — 50: Plangar. *Lexicon Medicum* 1 fl 10 xr. — 51: *Onaniæ Abhandlung* 36 xr. — 52: 1 Wollstein: von Viechseichen (?) 1 fl. — 53: Tissot von den Krankheiten 1 fl. — 54: *Italienische Sprachlehre* 53 xr. — 55: *Rudimenta Hydrologiæ* 20 xr. — 56: Reimlein *Leszbuch* 10 xr. —

5. Dillmann, Johann Sebastian (1756).⁷

An Büchern.

1: 3 theill: *Europæische Fama nembl. der 1. 13. und 25ten*. — 2: *Neu eröffnete Schatzkammer*. — 3: 1 *Hungarisch türkische Cronik*. — 4: 1 *Generalogisches Titularbuch*. — 5: 1 *Allgemeiner Weltbeschreibung*. — 6: 1 *brief steller*. — 7: 1 *buch ad Rethoricam nuzlich*. — 8: 1 *Echiridion Linguae Latino-Germanicæ*. — 9: 1 *Kunstlich unordnung (?)*. — 10: 1 *Ta. . . (?) linguae Italicæ*. — 11: *Manuale Christianæ et Marianæ pietatis*. — 12: 1 *Italienische Gramatica*. — 13: 1 *Rethorisches Studierbuch*. — 14: 1 *Constitutiones Criminales Caroli quinti*. — 15: 1 *Teutsch und Italienisch gespräch buchl alt*. — 16: 1 *Institutiones Justiniani de verborum significatione*. — 17: 1 *Janua latinitatis*. —

6. Frech, Joseph (1706).⁸

1: *Buech Aegidii Albertini Hausz Pollicey in 4to*. — 2: 1 *Buch dasz grosze Leben Christi*. — 3: 1 *Buech dasz Leben aller Heiligen*. — 4: 1 *Buech in Folio dasz Parisische Landtrecht*. — 5: 1 *Buech in 4to Ein Würtschafftts Buech*. — 6: 3 *Bücher Lugenschmidt intitultirt*. — 7: 1 *geschriebenes artzney Buech*. — 8: 1 *Buech die Ung. Königs Cron*. — 9: 1 *Buech Palast Vertreter*. — 10: 1 *Buech die Politische Colica*. — 11: *Martin Zeiller Raiszgefahrt*. — 12: 16. *Stadtsbüeher*. — 13: 1 *Ein artzney Buech der Barmherzige Samaritan*. — 14: 1 *Rechen buech*. —

7. Freydenberg, Johann Kilian von (1725).⁹

An Büchern

1: 1 Dictionarium teutsch und lateinisch ohne dekhen. — 2: 1 phrases buch. — 3: 1 büchl in Octav. — 4: Genealogia freidenbergiana hat herr Göttl getruckhte processus. — 5—7: Criminalium Nadasti Serini Marcus. Elucidarius, Von allerhant geschöphten gottes. — 8: 1 Francois, und teutsche Sprach biechl. — 9: folium Viennense. — 10: general Steur und consumptions buch und ordnung: 1684. — 11: Mercury... (?) libe sittens schull. — 12: Reformirtes auf die weis und mintz gericht's Zahl biechlein 166?. — 13: Christl glaubens lehr. — 14: Examen doctrinae Carthesianae. — 15: General Steur und Consumptions ordnung 1687. — 16: Abigail des Löbl. Frauen Zimmers. — 17: gressur gesungene Vorstöllung zu Ehren Kays. Eleonorae. — 18: handbüechlein des löbl. Gottes Leichnambbruderschaft zu Neustatt. — 19: Communis Vita inter homines. — 20: Francois, und teutsch höflichkeith. — 21: Juvenalis Vita. — 22: Röm. Käys. May. Landgerechts ordnung ob. Ens. — 23: Assertiones ex universa philosophia. — 24: Ein Ris von gartten in Kupfer. — 25: Policej Ordnung in Östereich, ob und unter der Ens. — 26: Kays. Leopoldi Satz und ordnung de Juribus. 1671. — 27: Executions Ordnung Ferdinandi des 3ten de Anno: 1655. — 28: Xenophontis Socratis liber de Oeconomia. — 29: Reduction von unterschl. lands Müntzen. — 30: Statts Mercurius des Röm. Reichs. 1684. — 31: Extractus Triumphii Austriae. — 32: brucht Spigl geschribener. — 33: observationes practicae Baptistae Sattinger. — 34: Consumptions Ordnung: 1706. — 35: Discursus Academicus Viena 1706. — 36: Treue Bottschaft dasz ist Ehrenleichprädig. — 37: Disputatio Juridica. — 38: deto de Jure Singulari. — 39: S. Alphonsi Ertzbischof zu Tolletto. — 40: Disputatio Juridica de legatis. — 41: Endung der hand des allerhöchtens. — 42: Tractaten von Lehren, und anderen eigenthums gerechtikkeitten. — 43: Verneuerte Revisions Ordnung Leopoldi. — 44: Articuli Diaetales: 1670. pro civitate Budensi. — 45: Landgerechts Ordnung in Östereich. — 46: Geschriebenes arzney biechl. — 47: Conscriptio Civitatis Pestiensis. — 48: geschriebenes Keller biechl. — 49: Unterschl. geschriebene landgerechts. — 50: Versschaidungen. — 51: Ein lähes schreib buechl. — 52: Sent schreiben an Johann Georg 2 Ertzherzog von Östereich. — 53: Arithmetisches handbiechlein. — 54: Schuester Privilegia von d. Cameral Administ. de dato Ofen 21° Julii 1699. — 55: relation d. Eroberung Bellgrad. — 56: Origo Religionis S. Francisci et multiplicatio. — 57: Das urtheill des allgemeine Rechtmäsigen Rath Eyfers. — 58: Directorium Romanorum Viennense. — 59: Garten Risz. — 60: Assertiones Juridicae de rerum Vindicatione. — 61: Processus Criminalis de Jure Tripartito. — 62: Fasciculus subtitulo formulari über die Tuchmacher manufactur. — 63: Ambsts Prothocoll zu Austerlitz. — Alle obspecificirte Biecher seint mit einander und sambtliche Taxirt wordten 6 fl. —

8. Gundeck, Joseph (1729).¹⁰

An Bücher.

1: Frisÿ Dictionarium. — 2: Kurzweiligen zeit Vertreiber. — 3: 1 geschriebenes gesangbüchl. — 4: Vita St. Joannis Nepom. teitsch und

latein. — 5: vita Leopoldi Caesaris I. 2. 3. et 4ta pars. — 6: Caeleste palmentum (!) gebettbuch. — 7: I. teütsch bett buch andachten. — 8: Thomas á Kempis. — 9: Evangel-buch teutsch. Jos. hatesz. — 10: Himlisch. baum gartten. — 11: Geneologia. — 12: Compendium Grammatices. — 13: Joannis Barclay. — 14: 12. unterschiedl. Kleine büchl. — 15: I. Medicin Führ. Buch. — 16: Cathegismus (!) Romanus. — 17: Martialis Epigramaton. —

9. Horváth Ferenc (1756).¹¹
(Testamentomából.)

... I.: Szabó Lőrincznél vagon az Bibliám zalogban huszon hat garasban. . . 2: könyveim penig egy praedicitziós, 3: Bucsurá való énekes, 4: Sümegei Boldogságos Csuda tételi, 5: Regi Magyar Könyv, 6: Egy Compacturában hat féle könyvek, 7: Csiki, 8: Nyáraj kantionalis, 9: Menyei Korona, 10: Pázmán Péter, . . .

10. Jerg, Franciscus Xaverius (1771).¹²
(Gyámjának számadásából:)

I: pro legibus Sodalitatis 2 fl 14 xr. — 2: I. officium Rákoczianum mit fuderall 1 fl. — 3: librum Tursolini á Patribus Piaristis 15 xr. pro Compactura 12 xr. — 4: librum Syntaxeos 37 xr. —

11. Kiechel, Nicolaus Georgius (1694).¹³

Specification Deren Büecher.

I: Informatio Notariorum Authore Adam Volk. — 2: Decretalium Georgii Papae. — 3: Jus C. Justiniani. — 4: Informatum seu Pand. J. C. Th. 52^{dus}. — 5: Pars 1ma Conclusionum plium D. Augustini Elect. Sax. — 6: aller des H. R. R. gehaltener Raichs Täg Abschidt Car. 4^a. — 7: Praecepta nova imperialis Saxonica Authore Bened. Carpsov. — 8: Joannis Brunnemani Comentii in Pand. Eiusdem in codicum Justinianeum. — 9: Carpsovius ad constitutiones Saxonicas. — 10: Consilia Juns Fr. phfeils (?) Magdeb. Syndici. — 11: Caurea (!) Austriaca Auth. Julio Bello. — 12: Formular, oder Schreibbuch Alexander Wachholdt. — 13: Wahrhafte Eygend. beschreibung der Türckh. Regierung. — 14: Scheiwini Com.: in Institutionum. — 15: Matthaei Wesenbecii in pand. J. C. — 16: Jacobi blumen processus Criminales. — 17: Matthaei Wesenbecii in pand. — 18: Ein Teutsches buch ohne Titl. — 19: Andreae Geil observationes practicae. — 20: Julius Clamus. — 21: Erasmus Kotek. — 22: Brunnemani Tractatus Juridicus de ing. processus. — 23: Comitologia (!) ratisbonensis. — 24: Joannis Antinger observationes practicae. — 25: Joachim Burger librensis observationes Juridicae. — 26: Thomus primus Corporis Juris Civilis. — 27: Gründliche Verfassung aller acten memorabilien. . . (?) Auth. Leonhardo Sautern. — 28: Treutlen Disputationes practicae. — 29: Carpsovii Inscription und 8 process. — 30: Minitherii observationes Singulares camerae Imperialis. — 31: Amadaei Eckoltii compendariae pandectarum. — 32: Concordia Alter und Neuer, guetter auch bosser glaubens Strittig. Lehren auth. Jo. Nass. — 33: Commentarius in consuetudines Caroli d: Blumbacher. — 34: Observationes Joanis Rutinger V: D.: — 35: Observationes Treutleri. — 36: Historia

Galliae Henrici 4ⁱ. — 37: Volumen variarum materiarum. — 38: Compend. Juris Balth. Clomer. — 39: Juris prudentiae Hermoni Valbey. — 40: Monzambono: pacificus Dispositio de reph. irregulari. — 41: Praesbigiae de satisfactionibus. — 42: Beschreibung Teutscher Nation. — 43: Speculum Religiosorum et exercitium Virtuosorum. — 44: Institutiones Imperiales Justinii Gobleri. — 45: Jus publicum Caroli Scharsmidi. — 46: Dictionarium. — 47: Auditeur oder Kriegs Schuldtheisz de Jure. — 48: Sicoli res galliae. — 49: Thomas á Kempis. — 50: Liber 1^{mus} Thomi 2ⁱ. — 51: Canzley ordnung. — 52: Propositiones et quaestiones Nicolai Schleivero. — 53: Hyeronimi Tardani arcana politica. — 54: Jodocj Damhoyderij praecepta rerum criminalium. — 55: P. Joannes Heuhflegen Philosophia moralis. — 56: Martini Decani conversationes p. t. Himel Schlüssel. — 57: Jus Publicum Beckerii. — 58: Tacitus. — 59: Dissertatio de ratione status. — 60: Bellerii Pollicus Sceleratus Denus Impugnatus. — 61: Petri Martini Philosophia. — 62: Amplorsini (!) politici. — 63: Corpus Juris Militaris. — 64: Dissertatio: 1ma de natura et propriis. — 65: Beschreibung der Inseln Credae und Candicae. — 66: Institutiones J. C. Caroli 4ⁱ. — 67: Sinceri a Lapide mercurius Germanus. — 68: Joannis Menerii leges Conciliares. — 69: Philander. — 70: Hermannus Cateri de caa. (?) — 71: Joahimi Burgeri sing. observationes militares. — 72: observationes politicae. — 73: via salutis. — 74: Justiniani Institutiones. — 75: Florilegii politici. — 76: Veritas toti mundo declarata. — 77: Prosodia Boniniensis. — 78: Medula Theologiae Moralis. — 79: Eponimia Parochorum. — 80: Justitiae templum . . . (?). — 81: Forma Processus Crim. Judicii. —

12. Klegger, Michael Joseph (1760).¹⁴

1: Ein Haus-Würtschafft Buch 36 xr. — 2: 3 Bücher in Einen Futer. — 3: die Tagzeiten Unser lieben Frauen in grossen Trud. (?) 51 xr. — 4: Ein Buch Thomas von Kempfle in 8vo 18 xr. — 5: Ein grosses Evangelii Buch 40 xr. — 6: Ein Miracul Buch von Maria Thall 10 xr. — 7: 3te ordens Regul, und Seraphisches Liebes Bandl 17 xr. — 8: Ein Cathol: Handl-Buch 8 xr. — 9: Ein Buch Kriegs Conquesrn von Prinz Eugeni 5 xr. — 10: Ein Himlisches Balm gartl 30 xr. — 11: Ein Kern allen gebetter 11 xr. — 12: Ein Buch Leben deren 14. ste. . . . (?) 21 xr. — 13: Ein Buch leben des Heil. Johann von Nepomuc 7 xr. —

13. Kraussin, Barbara (1741).¹⁵

An Bücher.

1: Biblia Sacra 51 xr (1 fl). — 2: Legent der Heiligen 51 xr (1 fl). — 3: Ein Geistliches buch 9 xr (9 xr). — 4: Tyrocinium Juris Hungarici 30 xr (30 xr). — 5: Carpsovius 1 fl (2 fl) — 6: Praxis Schilteri 1 fl (2 fl). — 7: Ein Bettbuch in einem fuderall 30 xr. (51 xr). —

14. Kvassay János (1787).¹⁶

Libri

1: Husztij Jurisprudentia 30 xr. — 2: Verbóczii Jus Patrium (!) attritum 12 xr. — 3: Nucleus Catheceticus in 16° 9 xr. — 4: Orator Catholicus 3 xr. — 5: Fasciculus Divini Amoris 6 xr. — 6: Kittonics sed . . . (?) lacer

6 xr. — 7: Planum Juris Scriptum 30 xr. — 8: Quaestiones Juris absque Theca 3 xr. —

15. Liechtenau, Eva Elisabetha (1752).¹⁷

An Büchern.

1: 1 stück in Quarto Granadapfel getitult 24 xr (39 xr). — 2: 1 stück groszer Baumgarthen in quarto 17 xr (21 xr). — 3: 1. stück Catholisches Hausbuch in quarto, in schwein leder eingebunden 24 xr (1 fl 15 xr). — 4: 1 stück leben, und leyden Christi in quarto, mit schwein leder eingebunden 1 fl 30 xr (3 fl). — 5: 1. stück in schwein leder und grossen octavo, leben und leyden Christi 24 xr (2 fl). — 6: 3. stück Historischer Bilder-Saal, nemblichen 3ter, 5ter und 7ter theill in französischen einbund jeder á 30 xr 1 fl 30 xr (1 fl 42 xr). — 7: 1 stück in kleinen octavo die Einlaithung Sancti Francisci Salis in leder eingebunden 24 xr (27 xr). — 8: 2 Stück somnia Medica in quarto 24 xr (28 xr). — 9: 1. Ariovista des Schwäbischen Creys getitult in octavo 12 xr (13 xr). — 10: 1. stück leibziger Koch buch in 8vo 12 xr (12 xr). — 11: 1. stück Balthas. Gratians genannt 6 xr (8 xr). — 12: 1 stück Evangelia Sambt Epistl. und Lectionen 15 xr (22 xr). — 13: 1. Stück Neu Verbesserte französische Gramatic in 8vo 12 xr (13 xr). — 14: 1. Stück französichen kleines Histori büchel 3 xr (5 xr). — 15: 1. Kleineres Histori deto Gallant gennant 3 xr (4 xr). — 16: 1. stück Nucleus Juris publici Romani betitult 3 xr (3 xr). — 17: 1. Romanisches Brevier Directorium 3 xr (2 xr). — 18: 1. Lateinisches beth-Büchel vade mecum genannt in futterall 17 xr (20 xr). — 19: 1. stück teütsches in futterall Kern aller gebetter 15 xr (18 xr). — 20: 1. Französishes uneingebundenes büchel Regulae depenses genannt 3 xr (3 xr). — 21: 1. stück Historische schaupin in kleinen 8vo 3 xr (4 xr). — 22: 1. Stück geschriebenes Koch buch 6 xr (6 xr). — 23: 1. stück öedenburgerisches Rothes ay 3 xr (6 xr). — 24: 1. stück Historische Wissenschaften 6 xr (7 xr). — 25: 1. stück Heisamber (!) Rath Sancti Francisci Xaverii 3 xr (4 xr). — 26: 1. stück Mutii Mitelesci 3 xr (3 xr). — 27: 1. stück Tabula de poenitentia französisch 3 xr (3 xr). — 28: 1. stück in octavo Stattfrage genannt 4 xr (5 xr). — 29: 1. stück Neapolitan Defenseur in französischen einbund 3 xr (4 xr). — 30: 1. stück Marci Tullii Ciceronis 3 xr (3 xr). — 31: 1. Donnen frucht detto (?) 3 xr (2 xr). — 32: 1. stück in futterall Himlisches Palm gärtlein gennant 24 xr (34 xr). — 33: 1. stück in kleinen octavo in leder die begebenheiten der Armide betitult 9 xr (10 xr). — 34: 1. stück kleines octavo die durchleuchtigste (!) Burgers-tochter 4 xr (3 xr). — Summa 8 fl 28 xr (13 fl 29 xr). —

16. Mikits, Conrad von (1800).¹⁸

An Büchern.

1: Ranius Kirchengeschäft (!) 18 Theil 6 fl 30 xr (15 fl 15 xr). — 2: Biblia Sacra des alten und neuen Testamentes mit Kupfer, 2 Theile, folio 1 fl 30 xr (4 fl 1 xr). — 3: Historische Bibel in Bildern von Joh: Ulrich Krauser 1 Theil 1 fl 30 xr (3 fl). — 4: Sonnenfels Mann ohne Vorurtheil 3 Theil 1 fl (1 fl 34 xr). — 5: Literae Procerum Europae a Jo. Christ. Lünig 3 Theile 1 fl 30 xr (1 fl 36 xr). — 6: Orationes Procerum eor. Mini-

stror. Legator. et celeberrimorum virorum a Jo. Chr. Lünig 3 Theile 1 fl 30 xr (1 fl 36 xr). — 7: Wolfgang Jägers Zeitungs Lexicon 2 Theile 2 fl (2 fl 10 xr). — 8: Johan Hübners Stadt Zeitungs Lexicon 1 Theil 1 fl (1 fl 35 xr). — 9: Johan Hübners Naturs Lexicon 1 Theil 1 fl (1 fl 51 xr). — 10: Kirschii Comu Copiae novissima editio 2 Theile 2 fl (2 fl 40 xr). — 11: Voyageur Französich, deutsch lateinisch, und deutsch französisches Wörterbuch 1 Theil 1 fl 30 xr (2 fl 31 xr). — 12: Parispápay Dictionarium 1 Theil 1 fl 30 xr (3 fl). — 13: Collectio Repraesentationum et Protocollorum statuum et ordinum Regni Hungariae in Diaetae 1790. 2 Theile 1 fl (2 fl 5 xr). — 14: Der zuschauer aus dem Englischen übersetzt 9 Theile 1 fl 30 xr (1 fl 36 xr). — 15: Johann Barklays Argenis ein Politischer Roman 2 Theile 40 xr (47 xr). — 16: Vindisch Carl Gottlieb Geographie der Königreichs Ungarn und 7 bürgers 3 Theile 2 fl (2 fl 17 xr). — 17: Carl Gottlieb Vindisch kurz gefaste geschichte von Ungarn 1 Theil 1 fl (1 fl 20 xr). — 18: Carl Grandison geschichte 7 Theile 1 fl 30 xr (1 fl 31 xr). — 19: Montesquieu Werk von Geist der Gesetzen 4 Theile 2 fl (2 fl 30 xr). — 20: Vielands Goldener Spiegel 4 Theil 1 fl (1 fl 41 xr). — 21: Telemachs Begebenheiten von Beniamin Neukirchen 2 Theile 45 xr (50 xr). — 22: Rabners Satyren 4 Theile 45 xr (46 xr). — 23: Sonnenfels Grundsätze 3 Theile 1 fl (2 fl 10 xr). — 24: Plutarchs Moralische Abhandlung 7 Theile 4 fl (5 fl 50 xr). — 25: Ciceronis Epistolae 1 Theil 10 xr (15 xr). — 26: Atlas mit 88 stück Landkarten 1 Theil 5 fl (5 fl 16 xr). — 27: Auxilio Historia Desing 8 Theile 2 fl 30 xr (2 fl 36 xr). — 28: Schweiger Commercium Abhandlung 12 xr (34 xr). — 29: Sonnenfels Liebe des Vaterlandes 7 xr (15 xr). — 30: Regnum Hungariae circa Sacra 20 xr (21 xr). — 31: Literae Apostolicae de aprobatione et privilegiis O. O. P. P. Jesuit. 10 xr (17 xr). — 32: Plutarchs Biographien mit Anmerkungen 8 Theile 6 fl (9 fl 1 xr). —

17. Müller, Anton (1736).¹⁹
An Büchern.

1.: 2. Leben Christi Erst: Und andre Thail verkauft pr 3 fl 30 xr. — 2: Legent der Heilig Verkauft pr 2. fl — 3: 1 Klaines Baum gärtl Verkauft pr. 3 xr. — 4: 1 altes Gertrauten Buech so gar schlecht befindten ist Verschuenckhet. —

18. Perndl, Andreas (1772).²⁰
An Büchern.

1: Ein Leben Christi Buch. — 2: Ein Legent der Heiligen. — 3: Der Buch der Schmerzhaften Mariae. — 4: Ein Communion und Ewangeli Buch. — 5: Ein Baum Gartl, und — 6: Marianischer Gnaden Himmel. —

19. Piesztvánszky József (1767).²¹

1: 1. Geschriebenes Buch so Actiones Comitatus, et Tabulae Regiae in sich enthaltet. — 2: 1. buch geschriebenes de Privilegiis Juris. — 3: 1. buch geschriebenes Juris Prudentia Civilis. — 4: 1. buch geschriebenes Varij Stylus. — 5: 1. buch Juris Prudentia Criminalis Bodae. — 6: 1. buch Cynos ura Juris. — 7: 1. buch P. Szegedy. — 8: 1. buch Scintillae Ignatianae. — 9: 1. buch Veritates Christianae. — 10: 1. buch Rath Knecht. — 11: 1. buch Justinianus. — 12: 1. Buch futteral samt recept zeteln. —

20. Riskovics József (1795).²²

An Büchern.

1: Pauli Zachariae quaestiones medico legales Tomus 1^{mus}, 2us et 3^{ius} in Folio. — 2: Sub titulo Dispensatorium Pharmaceuticum Viennense in Quarto. — 3: Biblia Sacra Vulgatae Editionis Latino Idiomate Tomus Primus . . . Secundus. . . in quarto. — 4: De Morbis Venereis in uno Volumine 9 Tomi compacti. . . in quarto. — 5: Sub titulo de reunione Protestantium cum Ecclesia Catholica unicus Tomus in quarto. — 6: D. Joannis Junckero opera Medica Tomus Primus . . . Tomus Octavus in quarto. — 7: Sub titulo de Medicamentorum dosibus Index, Tomus unicus in quarto. — 8: D. Laurentii Heisterii super Instructionibus Chyrurgicis Tomus primus . . . secundus in quarto. — 9: Trillerii Thesaurus Medicamentorum Tomus Primus et 2us in quarto. — 10: Parispápay dictionarium Latino-Hungaricum et Hungarico Latinum Tomus unicus in 8°. — 11: Liber Idiomate Hungarico scriptus sub titulo Régi jeles épületek in uno volumine Tomi 9. in quarto. — 12: Haller Joannis, Idiomate Hungarico scriptus Liber, tres Tomos in se complectens Primus est sub titulo: Hármás História. — 13: Secundus sub titulo: Példa Beszédekül. — 14: Tertius sub Titulo: A nagy troja veszedelmének leg igazabb Historiája in Quarto. — 15: Sub titulo: Magyar Kronica unicus Tomus in Quarto. — 16: Joannis Molnár Idiomate Hungarico scriptus Liber sub titulo: Az igaz Penitentzia tartó Bűnösnek eleven példája in 8°. — 17.: D. Samuelis Rácz in Hungaricum versus Liber sub titulo: A Borbélyságnak eleji in 8°. — 18: Antonii L. B. de Störck sub titulo: Praecepta Medico-Practica Tomus primus . . . secundus in 8°. — 19: Buch der Joseph Jacob Plenck Erster und Zweiter Theil in 8°. — 20: Josephi Jacobi Plenck Pharmacologia Chyrurgica Tomus unicus in 8°. — 21: Plenck. . . Pharmacia Chyrurgica Tomus unicus in 8°. — 22: Plenck. . . De Morbis Venereis Tomus unicus in 8°. — 23: Plenck. . . Elementa Medicinae et Chyrurgiae Forensis Tomus unicus in 8°. — 24: Plenck. . . Elementa Chyrurgiae pro Tyronibus in Regno Hungariae Tomus unicus, in 8°. — 25: Plenck. . . Sub titulo: Neun und Leichte Art (!), Tomus unicus in 8°. — 26: des Heinrich Calistiens, unter dem Tittel, Einleitungsätze in die Chyrurgie unserer zeit, Erster und 2ter Theil in 8°. — 27: Heinrichi Josephi Collin sub titulo: Nosocomii Civici Pazmaniani Annus Medicus Tertius, Tomus unicus in 8°. — 28: Henrici Callisien Institutiones Chyrurgicae hodiernae Tomus unicus in 8°. — 29: I. Allen M. D. Synopsis Universae Medicinae Practicae Tomus unicus in 8°. — 30: Des Johann Jakob Wayts unter dem Titel: Schatz-Kammer Ein Theil in 4°. — 31: Francisci Xaverii Hartmann Sub Titulo: Formulae Remediorum in Materiam Medicam, et Chyrurgicam Tomus unicus in 8°. — 32: Ferdinandi Leber praelectiones Anathomicae Tomus unicus in 8°. — 33: Joannis Adami Kulmo Tabulae Anatomicae Tomus unicus in 8°. — 34: Henrici Bastii Tractatus de Morbis Venereis Tomus unicus in 8°. — 35: Des Ferdinand Lebers, unter dem Titel: Vorlesungen über die Zergliederungs-Kunst ein Theil in 8°. — 36: Des D. Johann Ehrenfried Thebesii unter dem Titel: Hebamenkunst Ein Theil in

octavo. — 37: D. Samuelis Rác Hungarico Idiomate Scriptus Sub titulo: A Skarlátos Hidegnek le írása, és orvoslása Tomus unicus in 8vo. — 38: G. Dombi Sámuel Könyve, a Bába Mesterségrül Tomus unicus in 8°. — 39: Des Ludovici Guilielmi de Knör, unter dem Tittel: Venus samt dem faular-tigen Scharlock Ein Theil in 8°. — 40: D. Jo: Henrici Schulzii de Morbis Mulierum et Infantum unus Tomus in 8°. — 41: Christiani Philippi Hervigius Selectus Medicamentorum Thomus unicus in 12°. — 42: Alexandri Mastariae de Morbis Mulierum unus Tomus in 12°. — 43: D. Lud. Godef. Kleinii Sub titulo: Interpres Chymicus Tomus unicus in 8°. — 44: Joannis Philippi Eyselii opera Medica et Chyrurgica Tomus primus . . . secundus in 12°. — 45: R. P. Caroli Andrian Epochae Sacro-profanae Tomus unicus in 12°. — 46: P. Andreae Dugonics Hungarico Idiomate Scriptus liber sub titulo Etelka Tomus primus . . . secundus in 8°. — 47: Petri ab Ostervald de Religiosis Ordinibus. Tomus unicus in 8°. — 48: P. Andreae Dugonics Hung. Idiomate scriptus sub titulo: Az Arany Perczek unus Tomus in 8°. — 49: Bertalanffy Pauli Hungarico Idiomate scriptus sub titulo: Világnak két rendbéli rövid Isméréte unus Tomus in 8°. — 50: Des Johann Hübners allgemeine Geographie Erster . . . Vierter Theil in 8°. — 51: Josephi Cathalani sub titulo: S. Hieronymi Praesbiteri Epistolae Selectae Tomus unicus in 8°. — NB Praespecificati Libri sunt omnes in Gallica Compactura. —

Sequuntur Libri in ordinaria Compactura.

52: Alexii de Rewa Selectae, ac Curiosae Quaestiones scripturisticae, Tomus unicus in 8°. — 53: Anweisungen für Frauenzimmer Ein Theil in 8°. — 54: Farkas Antal erköltsi Iskolája, unus Tomus in 8°. — 55: Mészáros Ignátii Idiomate Hungarico Scriptus liber, sub titulo: Kartigam in 8°. — 56: Alexii Horányi de Sacra Corona Hungariae unus Tomus in 4°. — 57: Mócsy Károly a Bába Mesterségnek eleji unicus Tomus in 12°. — 58: Egy Falusi Notariusnak Budai utazása, unicus Tomus in 8°. — 59: Koch-Buch in 6 Absätzen, Ein Band in 8°. — 60: Kurtzer unterricht, in besorglich und gefährlichen Seuchen, Ein Theil in 12°. — 61: Noth und Hülf büchlein für die Bauers Leuthe in Cruda, Ein Theil in 8°. — 62: Petri Beniczky Idiomate Hungarico scriptus sub titulo: Magyar Rithmusok in 16°. — 63: Tabella Interusurialis Practica in Cruda in 12°. — 64: Libellus sub titulo: Arithmetica practica in Cruda unicus Tomus in 16°. — 65: Libellus precatorius in Nigro Corio inaurato, cum Theca sub titulo: quotidiana pietatis exercitia in 8°. — 66: quotidiana pietatis Exercitia in 12°. — 67: Officium Rakotzianum in 12°. —

Sequuntur Dissertationes in Cruda Compactura.

68: Dissertatio Inauguralis Medica Andreae Adami in 8°. — 69: Alexii Horányi Musa Verschetzensis in 8°. — 70: Sub titulo: Cisio in octavo. — 71: Joannis Vilhelmi Riedl de Febre Nervosa. — 72: Ignatii Freisinger de Pleuritide Biliosa in 12°. — 73: Sub titulo Dissertatio Inauguralis Medica in 12°. — 74: D. Haffner projectum de erigendo Hospitali, in 8°. — 75: Rosenbacherii Francisci Hungarici versus ad Coronae Custodes in 12°. — 76: Sub titulo: Jegyzések mi Módon Leopoldus Palatinus .

Fő Ispánynak installáltatott in 12°. — Praespecificati Libri, et dissertationes sunt universim N° 85. —

21. Samderkilische, Karl Joseph (1780).²³

1: 1 altes Bettbuch Scala Jacobi in Lateinischer Sprach 6 xr (8 xr). — 2: 1 Juristisches Buch Tractatus Bohemicus intituliret 2 xr (7 xr). — 3: 1 Buch die Naturliche Berg-Schmeltz-kunst 10 xr (16 xr). — 4: 1 Deutsch. und französisches Sprachbuch 6 xr (5 xr). — 5: 1 Samet und 2 S. V. Schuch-Pürsten zusammen 12 xr (8 xr). — 6: 1 altes officium B. M. Vig. 6 xr (5 xr). —

22. Schlicht, Christian (1763).²⁴

An Büchern

1: Ein Leben Christi Buch 2 fl 50 xr. — 2: item ein Legent der Heiligen 1 fl. —

23. Szilády János (1750).²⁵

An Büchern

1: Joannis Trithemii Steganographi in 4to 1 fl 15 xr. — 2: Historia del Ministro del Cardinale Mazarino di Galeazzo Gualdo in 4to. — 3: Nuovo Corso Di Chimica in 4to 44 xr. — 4: Vocabulario Italiano e latino in 4to 1 fl. — 5: Dictionaire Royal par Pomay in 4to. — 6: Ephemerides Argoli in 4to 15 xr. — 7: Magico Mondo in 4to 17 xr. — 8: Philaetha Illustratus geschribtes (!) 24 xr. — 9: L'Uomo Universale Di Grazianie (?) 8° 17 xr. — 10: Setti Dies Sacra in 8vo 9 xr. — 11: Georgy Arithmetica in 8vo 7 xr. — 12: L'uomo Di Corte di Gratia in 8vo 17 xr. — 13: Trithemij Polygraphia in 8vo 1 fl. — 14: Lucij Anei Senecae 1us, 2^{dus} Tomus 34 xr. — 15: Politica di Dio in 8° 9 xr. — 16: Danaei Aphorismi Politici et Militares in 8vo 30 xr. — 17: á S. Thoma Compendium Doctrinae Christianae 8vo 30 xr. — 18: D. Hieronymi Epistolae 3 xr. — 19: Circulus curens P. Fran. Maria de Capellis 3 xr. — 20: Georgy Graff Panaceae Vegetabilis calida 3 xr. — 21: Diavolo Zoppo 3 xr. — 22: Miracoli et Mara vigliosi Effeti 7 xr. — 23: Polibius de Militia Romana 34 xr. — 24: Studio di Curiosita di Cassetti 7 xr. — 25: Sprengeri Bonus Princeps 7 xr. — 26: Officium Rakoczianum 3 xr. — 27: Eusebii Dictamina 3 xr. — 28: Arithmetica Practica 7 xr. — 29: Plutarchus 2. Tomi unus in 8° et 12° 7 xr. — 30: Nucleus Epistolarum 17 xr. — 31: Nova metamorphosis 9 xr. — Summa 12 fl 36 xr. —

24: Szlávik János (1795).²⁶

Könyvekben

1: Kempis Tamás Kristus követéséről 20 xr. — 2: Tanátskozás melyik Vallásból köllene választani 10 xr. — 3: Bruner Andreas. Regina omnium Sanctorum 1 fl. — 4: Hogedus (!) Igazságra Vezető Kalauz 6 fl. — 5: Pazmany Vasárnapi Predikatioi 5 fl. — 6: Biblia Sacra cum explanationibus 4 fl. — 7: Geistlicher Rentmeiszter 3 xr. — 8: Világnak két rendbéli Ismérete 1 fl 25 xr. — 9: Petrovitskihoz Molnar Janos levelei 30 xr. — 10: Barotzi Sándor erköltsös levelei 40 xr. — 11: Test 's lélek beszélgetése 10 xr. — 12: Jesus Kristus élete 3 könyv pr 1 fl 10 xr = 3 fl 30 xr. — 13: Keresztény Esztendő 5 könyv pr 1 fl = 5 fl. — 14: Szabó Istvány Predikatioji 20 xr. — 15: 1 Medicus könyv 30 xr. —

25. Tiborcz János (1787).²⁷

Specificatio Librorum occasione Inventationis substantiae Tiborczi-
anae inventorum et in praesentia Fratris R. D. Francisci Tyborcz con-
scriptorum.

1: Verbócius 30 xr. — 2: Husti 51 xr. — 3: Taciti opera Thomus 1us,
Thomus 2us 60 xr. — 4: Theatrum Politicum 15 xr. — 5: Institutiones
Justiliani (!) 14 xr. — 6: Bercii Tabulae Berticae 7 xr. — 7: Pauli Rosiner
de Juri (!) et Justitia 6 xr. — 8: Studiosus Jovialis. 12 xr. — 9: Institu-
tiones Imperiales 5 xr. — 10: Dictionarium Parispapa (!) 40 xr. — 11:
Wappen Kalender 30 xr. — 12: Udalrici Orationes 8 xr. — 13: Veritates
Christianae 7 xr. — 14: Pietas quotidiana 12 xr. — 15: Contemptus
Mundi 5 xr. — 16: Cultus Sanctissimae Trinitatis 6 xr. — 17: Sintagma
Juris Hungarici 6 xr. — 18: Arestotelis (!) Rhetoricorum Libri 6 xr. — 19:
Medicina Solemnitana 7 xr. — 20: Flores Legum 3 xr. — 21: Panis coeli
3 xr. — 22: Virgili 2 xr. — 23: Historiarum illustri . . . 3 xr. — 24: Dicta-
mina Politica 9 xr. — 25: Vita Viri in Adolescentia (!) 3 xr. — 26: Offi-
cium Racocianum (!) 3 xr. — 27: Paulini Orationes 6 xr. — 28: Collegia
Juris Prudentiae Civilis 7 xr. — 29: Collegia Juris Civilis 7 xr. — 30: Pru-
dentia humana 7 xr. — 31: Accromata 2 xr. — 32: Philosophiae Bivale. . .
(?) duo Thomi 6 xr. — 33: Thelemachus 15 xr. — 34: Segedi Repartitum
(!) Tirocinium in 3^{bus} Thomis 9 xr. — 35: Fredro monita Politica 3 xr. —
36: Cogitationes Ingeniose (!) 6 xr. — 37: Trismegistus Christianus 3
xr. — 38: Selectae Historiae 3 xr. — 39: Concordia Orthodoxia Patria (!)
3 xr. — 40: Monita Christiana Politica 4 xr. — 41: Dissertatio Contro-
versistica 2 xr. — 42: Dissertatio de Colonis Romanorum 2 xr. — 43:
Hyacinthi Campion vindiciae 1 xr. — 44: Sinopsis Miraculorum Martini
Lutheriae Calviniorum 1 xr. — 45: Flamma Accensa manu scriptum 3
xr. — 46: Jacobi Friderici Historia Pandectarum 3 xr. — 47: Josephi
Verini commentatio 15 xr. — 48: Practica Nova Saxonica 1 fl. — 49:
Georgii Prai 30 xr. — 50: Palatini Regni Hungariae 30 xr. — 51: Liber
Stilaris 15 xr. — 52: Samuel Timon 30 xr. — 53: Corpus Juris Hungaricae
(!) in Duobus Thomis 4 fl 30 xr. — 54: Commentarius Mansium 1 fl. — 55:
Vessenbecii 1 fl. — 56: Nucleus Historicus 30 xr. — 57: Pelczhoffer 30 xr.
— 58: Horatii duo Thomi 2 fl. — 59: Homeri opera in 2us Thomis 2 fl. —
60: Assalai 3 xr. — 61: Vita S. Elisabethae 14 xr. — 62: Panoplea Dog-
matica 15 xr. — 63: Pelczhoffer Francisci Alberti 30 xr. — 64: Pauli Perg-
holt 6 xr. — 65: Gerstocker Sacrae Exhortationis (!) 12 xr. — 66: Bellum
Sacrum 15 xr. — 67: Concilium Tridentinum 15 xr. — 68: Simbola Impe-
ratorum Raisneri 15 xr. — 69: Pauli Perczhol Apologeticiti (!) Libri 3^{ae} 12 xr.
— 70: Episcopi Agrienses Pars 1^a 12 xr. — 71: Sermones Pastorales 18
xr. — 72: Buda Sacra 6 xr. — 73: Késius Jus civile 15 xr. — 74: Glosius
Forum Spirituale 9 xr. — 75: Ritus Haebreorum 15 xr. — 76: Bemtsék
10 xr. — 77: Pelczhoffer 30 xr. — 78: Mathei Vessenbeci 9 xr. — 79: Petri
Canisii 3 xr. — 80: Joannis Bisselii 15 xr. — 81: Sinosura (!) 6 xr. — 82:
Melligno Doctrinae spiritualis 2 xr. — 83: Verbóci Decretum 30 xr.
— 84: Psalterium Davidis 30 xr. — 85: Exercitationum Mattematicarum

1 xr. — 86: Meditationes Sacrae 1 xr. — 87: Florilegium 1 xr. — 88: Asserones Theologico Dogmaticae 3 xr. — 89: Thoma Achiempis (!) 3 xr. — 26. Trach, Johann Karl (Freyherr von) (1787).²⁸

An Bücher

1: Ein Bethbuch Vergnügte, und sichern reise 9 xr. — 2: Le tres familiares 4 xr. — 3: 2 Dictioners Oudin 30 xr. — 4: Psalterium Davidis 7 xr. — 5: Ein Pöhmisches Betbuch 3 xr. — 6: 1 Französchischer (!) Gramer 3 xr. — 7: Rechnungsbuch 4 xr. —

27. Weissmann, Anton (1788).²⁹

An Büchern

1: 1 Deutsches Gebetbuch 10 xr. — 2: 1 Böhm. Meszkunst 1 Band 15 xr. — 3: 1 grundsätze der Statts rechten von Gottfrid Brand. 2te Band 10 xr. — 4: 1 Luko Systematisches Handbuch 2 Band 1 fl. — 5: 3 Grundsätze der burg Baukunst 3 Band 1 fl 30 xr. (1 fl 40 xr). — 6: 1 Mathematischer Lexicon 1 Band 1 fl (1 fl 60 xr). — 7: 1 Anfangsgründe der Mathematigs vom gr (!) Pellegrini in 2 theil 1 Band 45 xr. — 8: 1 Sammlung neuester Briefe 1 Bd 15 xr. — 9: 1 Anfangsgründe der Rechenkunst, und Alchebra von Spengler 1 Bd 45 xr. (50 xr). — 10: 1 Bions Mathematische Werkschule 1 Bd 36 xr. (38 xr). — 11: 1 Wilhelm Klems Mathem. Lehrbuch 1 Bd 30 xr. (32 xr). — 12: 1 Unterricht vom Proportional zirkel 1 Bd 6 xr. — 13: 1 Mathematique von Wolf 1 Bd 18 xr (19 xr). — 14: 1 Ulack Tabulae Sinuum von Hensch 1 Bd 20 xr. — 15: 1 Natan der Weisze 1 Bd 18 xr. — 16: 1 Französische Grammaire vom Peplier 1 Bd 15 xr. — 17: 1 Französische Grammaire vom Curass 1 Bd 15 xr. — 18: 1 Italienische Grammatique 1 Bd 15 xr. — 19: 1 Mellibeihung. Sprachmeister 1 Bd 24 xr. — 20: 1 Kern der deutschen Sprachkunst 1 Bd 8 xr. — 21: 1 Pantheum mythicum vom Pomei 1 Bd 36 xr. — 22: Theoretisch-praktische Abhandlung über die richtige zeugung von Situations Charten 1 Bd 45 xr. — 23: Historische Erdbeschreibung zum gebrauch der Jugend 1 Bd 10 xr. (12 xr). — 24: Nelckenbrechers Taschenbuch 1 Bd 12 xr. — 25: Die beteidigte Rechte der Menschheit von Eckartshausen 30 xr. (31 xr). — 26: Baumeister als Wienes Trasillus 1 Bd 6 xr. — 27: Croneks Schriften 2te Band 8 xr. — 28: Tobias Beütel Geometrie 1 Bd 24 xr. — 29: Patho. Unterricht von d. ohrenbeicht 8 xr. — 30: Kaiser Josephs gebettbuch 5 xr. — 31: Brochure über Schädlichkeit der Scheürüste 1 Bd 8 xr. — 32: Wilhelm Bauer Sätze aus der Mathematique 15 xr. — 33: Extract der in Wien befindlichen Häuser 2 xr. — 34: Künste und geheimnisse von Philadelphia 4 xr. — 35: Brochure über das Hauptspital in Wienn 1 Bd 5 xr. — 36: Tabellarischer Inhalt der Rechenkunst 8 xr. — 37: Allgem. Bürg. Gesetzbuch 9 xr. — 38: Allgem. gesetz über Verbrechen und bestrafunge 9 xr. — 39: Der gewöhnl. Wiener mit Leib, und Seel 4 xr. — 40: 13 Stück Circular Verordnungen 13 xr. — 41: Verschiedene unbedeutende Schriften und Pappier. — Summa der Bücher 13 fl 15 xr. —

II.

A bemutatott könyvjegyzékek legszembeötlőbb sajátossága, hogy a könyvcímek, vagy a könyvekre történő hiányos, gyakran hibás utalások legtöbbször csak mellékesen fordulnak elő a hagyatéki inventáriumokban, egykori feljegyzésekben aszerint, hogy a leltár készítője fontosnak, értékesnek tartotta-e azokat? Az összeírások elsősorban a nagy vagyontárgyakra, az ingatlanra, a 2—3000 forintot érő házra, földre, legelőre, szőlőre vonatkoznak. A családi házon belül aztán rendszeren szobáról szobára menve veszik számba a bútorokat, az ágyneműt, a porcelánt, az ónedényeket, evőeszközöket, a női és férfiruhákat, a konyha, a kamra, a pince és a padlás felszerelését; a kereskedőknél az üzlet készletét, a mesterembereknél a műhelyhez tartozó szerszámokat, az udvarban az állatokat, a kocsit és a gazdasági eszközöket. Csupán a tekintélyesebbnek számító könyvtár leltározásánál találjuk az inventáriumban a külön részt „Libri”, „An Büchern” címmel.

Ezeknek a könyveknek tulajdonosai polgárok: iparosok, kereskedők, jómódú gazdálkodók, tisztviselők, jogászok, orvosok. Többnyire feltehetően olyanok, akik a török utáni időkben telepedtek Pest-Budára; idegen ajkúak és magyarok. Anyanyelvi összetételüket, létszámbeli gyarapodásukat néhány demográfiai adat nyomán próbáljuk a könyves adatokkal párhuzamba állítani. Pesten 1696-ban 230, 1703-ban 342, 1747-ben 854 és 1772-ben 1411 ház állott. Ezekből 1696-ban 65 (28%), 1747-ben 132 (15%) és 1772-ben 213 (15%) volt magyar család tulajdonában. Ha a vagyontalanokat, háználkülieket is számítjuk, 1772-ben mintegy 350-re tehetjük a pesti magyar családok számát. Az összlakosság ebben az évben egyébként 12 718 volt. Ez a szám 1781-re majdnem ötezerrel gyarapodott (17 468). A budai adatokat Fényes Elek statisztikájából csak a XIX. század elejétől ismerjük. 1821-ben 3000 házban 25 228-an, 1830-ban 29 676-an, 1835-ben pedig 29 704-en laktak. A két testvérváros növekedése ebben az időben az adatok tanúsága szerint nagyjából párhuzamos. Pesten 1787-ben 269 utcában már 1981 ház, 1832-ben pedig ennek majdnem a kétszerese (3573) állott. Ez a növekedés természetesen a lélekszám emelkedésén is lemérhető. 1780-ban 13 550-en, 1799-ben 29 870-en, 1835-ben pedig már 66 780-an laktak a Duna bal partján. Megfigyelhetjük tehát, hogy a lélekszám gyarapodásával párhuzamosan a könyvekre vonatkozó adatok gyakorisága és a könyvek száma is emelkedik. 1750 előtt nyolc könyvtulajdonosnak 236 könyvét, utána tizenkilencnek 444 könyvét tarthatjuk számon. A könyvtulajdonosok közül tizenkettő budai (hét 1750 előtt) és tizenöt pesti (egy 1750 előtt).³⁰

Anyanyelv tekintetében a lakosság lassú magyarosodását is lemérhetjük a könyvek nyelv szerinti megoszlásán. Ennek szemléltetésére álljon itt az alábbi kimutatás. (L. a 304. lapon.)

A század első felében tehát mind a nyolc könyvtulajdonos idegen nevű, és könyveik egyharmada német nyelvű. Magyar véletlenül sincs még a szótárak és grammatikák között sem. Magyar vonatkozású Kiechel

A könyvtulajdonos neve, foglalkozása	Lakó- hely	A leltár kelte	Könyveinek száma							
			Összesen	Magyar	Latin	Német	Francia	Olasz	Szláv	Bizonytalan
Kiechel városi jegyző	Buda	1694	81	—	69	11	—	—	—	1
Becker borbély-felcser	Buda	1694	36	—	14	18	4	—	—	—
Frech sörfőző	Buda	1706	31	—	—	14	—	—	—	17
Freydenberg ügyvéd	Buda	1725	63	—	20	41	2	—	—	—
Aigner fürdőorvos	Buda	1728	16	—	3	11	—	—	—	2
Gundeck adószedő	Buda	1729	17	—	10	6	—	—	—	1
Müller (?)	Pest	1736	4	—	—	4	—	—	—	—
Krauszné özvegy	Buda	1741	7	—	4	3	—	—	—	—
Szilády (tanár?)	Pest	1750	31	—	20	—	1	10	—	—
Liechtenauné özvegy	Buda	1752	34	—	7	21	5	—	—	1
Dillmann szenátor	Buda	1756	17	—	5	9	—	—	—	3
Horváth jurasszor	Pest	1756	15	15	—	—	—	—	—	—
Klegger vaskereskedő	Pest	1760	13	—	—	13	—	—	—	—
Schlicht kőműves	Pest	1763	2	—	—	2	—	—	—	—
Piesztvánszky ügyvéd	Buda	1767	12	—	10	1	—	—	—	1
Jerg syntaxista	Buda	1771	4	—	4	—	—	—	—	—
Perndl bognár	Pest	1772	6	—	—	6	—	—	—	—
Samderkilische (?)	Pest	1780	6	—	3	2	1	—	—	—
Bachmanné özvegy	Pest	1785	11	—	—	10	1	—	—	—
Tiborc (tanár?)	Pest	1787	89	1	87	1	—	—	—	—
Trach katonatiszt	Pest	1787	7	—	1	2	3	—	1	—
Kvassay kir. tábla jegyz.	Pest	1787	8	—	8	—	—	—	—	—
Weissmann építész	Pest	1788	41	1	1	32	3	1	—	3
Szlávik csizmadia	Pest	1795	15	12	2	1	—	—	—	—
Riskovics orvos	Pest	1795	76	19	45	11	—	—	—	1
Bernath orvos	Pest	1797	56	—	28	27	—	1	—	—
Mikits vámtiszt	Pest	1800	32	1	7	23	1	—	—	—
			730	49	348	269	21	12	1	30

könyvei között a nagyszombati nyomdának két kiadványa és Freydenberg ügyvédnél a Wesselényi-mozgalomban részt vevő Nádasdi Ferenc és társai pöréről szóló német nyomtatvány.³¹

1760 után a tizenkilenc könyvtulajdonos közül már hat magyar anyanyelvű: Budáról Piesztvánszky József és Tíborcz János, mindketten jogvégezett emberek; Pestről Horváth Ferenc, Riskovics József, Szilády János és Szilávik János. Inventáriumukból összesen negyvenkilenc magyar könyvcím került elő. De rajtuk kívül az idegen anyanyelvűek birtokában is ott vannak a magyar grammatikák, szótárak, a megindult magyarosodási folyamat biztos zálogai.³² A XVIII. század második felében egyébként e félszáznyi magyar könyv mellett 159 német és 228 latin munkát találunk. A század elejéhez viszonyítva az arány a német javára változott. A könyvek nyelvi megoszlásánál tehát megfigyelhetjük, hogy nagy általánosságban követi a népesedési adatok anyanyelvi arányát.

Nem anyanyelvi adat ugyan, de az idegenek honosodási folyamatának tényezőit, a jövevények, a felszabadító seregekből itt maradt és letelepedett polgárok érdeklődését, a közelmúlt vagy a jelen helyi gondjaihoz, eseményeihez való igazodását sejtetik a katonai vonatkozású könyvek.³³ A háború kérdése kísért a török vonatkozású címekben, hiszen az ország területének a töröktől való felszabadítása és a déli határ ügye egészen a század közepéig időszerű kérdés volt, és bizonyára a pest-budai polgárokat is élénken foglalkoztatta.³⁴

A foglalkozást tekintve a sor igen változatos. Van a könyvtulajdonosok között fürdőorvos, katona-felcser, egyetemet végzett orvos kettő is, gazdálkodó, konzul, szenátor, városi főügyész (szindikusz), sörfőző, jurasszor és bírósági tisztviselő, adóhivatalnok, kereskedő, tanár, bognármester, csizmadia, árva syntaxista gyerek. A könyvek külsejét tekintve ki kell emelnünk Liechtenau asszony könyvtárát (vagyonát harmincezer forintnál is többre értékelték!). Ő különös gondot fordított könyveinek kötésére. Bizonyára ennek köszönhető, hogy a többnyire disznóbőrbe („schwein leder”), vagy aranyos francia kötésbe („in französischen einbund”), vagy díszes tokokba („in futterall”) rejtett imádságoskönyveit, szórakoztató regényeit, szakácskönyveit, francia históriáit, Ariovistus történetét, a nagy képes világtörténetet, összesen harmincnégy munkát igen sokra: nyolc forint 28 krajcárra értékelt inventáriumának összeállítója; és az árverésen még ezt az árat is tizenhárom forint 29 krajcárra emelték. A jegyzékek közül egyébként még Riskovics József utal a könyvek külsejére, kötésére. E szerint leltárában az első negyvenkilenc mű díszes francia kötetet viselt („in Gallica compactura”), további tizenhat kötet csak egyszerű, sima bőrkötésben („in ordinaria compactura”), végül az orvosi szakdolgozatok, disszertációk és egyéb kisebb nyomtatványok csak fűzve („in cruda compactura”) voltak. A könyv külseje még az itt bemutatott szórványosnak számító adatok között is a polgártulajdonosnak anyagi jólétéről, gazdagságáról vagy éppenséggel szegénységéről tanúskodik. A pesti csizmadia kegyelemkenyerén éldegelő öreg Kvassay Jánosnak például az alig huszonhat forintot érő ingóságában talált nyolc jogi szakkönyve is bizony erősen megviselt („atritus”), szakadozott („lacer”) vagy tábla nélküli („absque theca”) volt. Igaz, a jobb módú Freydenberg Jánosnál is találunk ilyesféléket;

A könyvtulajdonos neve, foglalkozása	Lexikon	Szótár, nyelvtan	Klasszikusok	Földrajz, helytörténet	Történelem	Újságok	Politika, államelmélet	Stilisztika, retorika	Jog	Polgári ügyvitel	Orvosi, gyógyszeres Kémia, természetrajz	Matematika, fizika építészet	Gazdálkodás	Katonai	Filozófia	Erkölc, illem, pedagógia	Imádságkönyv	Legenda	Biblia és magyarázata	Vallástörténet, liturgia	Prédikáció, szónoklat	Költészet	Énekeskönyvek	Regény, szórakoztató	Népkönyv, ponyva	Bizonyítalan	Összesen
Kiechel városi jegyző	1	1	1	5		4	1	39	3	1				2	2	1				7					13	81	
Becker borbély-felcser	4		3	1				1	1	8	1			2	1		6	1	2	1					4	36	
Frech sörfőző			1	1		17			1	1			2	1						2			1		5	31	
Freydenberg ügyvéd	2	2	1	4	2	1	3	10	8	1	2	10	1	2	1	1				4	1	1		1	6	63	
Aigner fürdőorvos .									1	8	2				1	1	1	1					1		1	16	
Gundeck adószedő .	1	1		2		1				1						1	3	1	1	2		1	1		1	17	
Müller (?)																	2	1	1	1						4	
Krauszné özvegy ..								3									1	1	1	1						7	
Szilády (tanár?) ...	2	2		1		5				1	1	3	2				1		2	4					7	31	
Liechtenauné özvegy	1	1		8			1	1	1	1	1		2		1		5		1	8				1	2	34	
Dillmann szenátor .	4			4	1		3	2	1								1								1	17	
Horváth jurasszor .																	2		1	1	1	3			7	15	
Klegger vaskeresk.						1			1								2	2	1	6						13	
Schlicht kőműves ..																		1		1						2	
Pieszttyánszky ügyvéd							1	6	1	1										2					1	12	
Jerg syntaxista							2										1			1						4	

Perndl bognár																			3	2		I														6	
Samderkilische (?) .		I							I		I									2														I		6	
Bachmanné özvegy .	I	I					I		2						3					I								I	I							11	
Tiborc (tanár?) ...		I	5	2	II		5	I	20		I		I				2	I	3	I		24	4	I		I	I				4				89		
Trach katonatiszt ..		2											I							2		I											I			7	
Kvassay kir. tábla jegyz.									5														2	I													8
Weissmann építész .	I	5	I	I	I				2	3	I		15	2			I				3				2	I		2				2				41	
Szlávik csizmadia ..					I					I										2			I				9	I									15
Riskovics orvos ...		I		2	2						39	I	2	2					2	3			I	5	I	2	2		8	3						76	
Bernath orvos	I	I								I		31	4	2	3		2																	10		56	
Mikits vámtiszt ...	3	3	2	2	4	2	4	I	2	I				2									2	2													32
	6	30	15	15	44	5	39	14	92	22	96	8	27	26	6	11	9	42	11	13	87	9	8	6	15	7	66									730	

nála azonban a német—latin szótár a használatától rongyolódhatott el („ohne dekhen”).

(A könyvek tartalom, tárgykör szerinti megoszlását a 306—307. lapon található táblázat szemlélteti.)

A könyvek tartalmi csoportosításánál elsőnek az általános ismereteket, általános műveltséget adó műveket vesszük sorra. Az elemi, az iskolai alapot főként a latin és görög klasszikus szerzők iskolai kiadásai képviselik. Cicero leveleit két helyen, Horatiust, Tacitust, Vergiliust, Senecát, Martialist, Homéroszt, Xenophónt egy-egy helyen, Plutarkhoszt négy helyen találjuk. Ezek a korabeli gimnáziumi oktatásban az alapvető stilisztikai, retorikai és történeti ismereteknek forrásai voltak.³⁵

Grammatikát és szótárt, magyart, franciát vagy olaszt összesen harmincat találunk tizenöt inventáriumban. Joannes Frisius híres latin—német szótárát³⁶ a pest-budai kompaktorok már igen korán, a XVIII. század első évtizedeiben készletükben tartották, akárcsak az idegen és magyar ajkú polgárság előtt egyaránt közkedveltségnek örvendő Páriz-Pápay-féle latin—német—magyar dictionariumot. Kézikönyvekben és szótárakban leggazdagabb Mikits Konrád vámtiszt könyvtára, akinél a Páriz-Pápayn kívül megtaláljuk Wolfgang Jäger Zeitungs-Lexicon-át, Johann Hübner két lexikonát, Adam Kirsch latin—német szótárát és a Dictionaire du Voyageur-t. A francia nyelvtudás, francia nyelvű könyvek olvasása bizonyosan divatos műveltséget jelentett. Olykor azonban, mint Weissmann Antal vagy Bernath doktor könyvtárában látjuk, sokoldalú szaktudásról tanúskodik. Weissmann egyébként igyekezett a magyar nyelvet is elsajátítani Bél Mátyás igen népszerű, sok kiadást ért nyelvkönyvéből (Der ungarische Sprachmeister ... von Meliboeo).³⁷

Az általános műveltséget és érdeklődést híven tükrözik a földrajzi és történelmi tárgyú munkák is. Beckernek, a sok irányban érdeklődő felcsernek XVII. század végi könyvtárában egy általános földrajzi munkán kívül („Nucleus geographiae”) akad egy Franciaországról és egy másik, az európai híres városokról szóló könyve. Kiechel szindikus Kréta és Kandia görög szigetek leírását olvasta. Mikits a híres pozsonyi polgármesternek, Carl Gottlieb Windischnek német munkáiból igyekezett megismerni új hazáját. Magyar földrajzi munkák közül Bertalanffy Pálnak a „Világ két rendbéli ismereté”-t két magyar könyvtárban, Riskovicséban és Szlávikéban találjuk meg. Egy komoly, nagyméretű földrajzi atlaszt Tiborcz János, egyéb térképeket Mikits leltára tartott számon. Pest-Buda helyi ismeretét, múltját és hagyományait Freydenbergnél egy kéziratot „Conscriptio”, Tiborcz Jánosnál pedig Xystus Schiernek „Buda Sacra”-ja képviselik.³⁸

A földrajzi érdeklődéshez szorosan kapcsolódik a történelmi. A leggazdagabb ilyen tárgyú könyvtára Tiborcz Jánosnak volt. Tizenegy történelmi könyvéből egyik-másiknak a címe, jelölése homályos ugyan, a szerzők ismeretlenek, és csak bizonytalanul tudjuk azonosítani. De akad közöttük a korabeli magyar történetírás mestereinek, Pray Györgynek és Schmitth Miklósnak is két-két munkája. A jellemző és divatos

családi kéziratok genealógiákból, családtörténetekből Freydenberg és Gundeck könyvei között fordul elő egy-egy. Ez utóbbi Lipót császár élettörténetét is olvasta; Liechtenau asszony egy képes világtörténetet és a germán fejedelemnek, Ariovistusnak Julius Caesarral vívott harcáról szóló történetet forgatta.³⁹

A földrajzi és történelmi érdeklődéssel egészen rokon az újságok, folyóiratok olvasása. Mikitsnél megtaláljuk az osztrák Sonnenfelsnek politikai újságját („Mann ohne Voruhrtheil”) és egy kilencenkötetes hír- és érdekesség-közlő folyóiratnak a kor divatja szerint angolból németre fordított kiadását („Der Zuschauer aus dem Englischen übersetzt”). Időszakos kiadványoknak látszanak Freydenberg jegyzékében a „Folium Viennense” és a „Staats Mercurius”; ismert periodika Dillmann szenátor-nál az „Europaeische Fama”. Az idegenből Budára és Pestre települt újságolvasók minden bizonnyal ezeknek a folyóiratoknak lapjairól értesültek szülőhazájuk dolgairól, eseményeiről.⁴⁰

Sonnenfels újságja egy újabb területre, a politikai irodalomra irányítja figyelmünket. Már az időrend szerinti legrégibbnek tekinthető gyűjteményben, Kiechelében is megtaláljuk az első nyomokat: Samuel Pufendorfnak, a híres természetjogásznak két munkáját Severinus von Monzambano és Petrus Danaeus álnevekkel. Más könyveinek csupán a címeiből következtethetünk politikai vonatkozásokra.⁴¹ — Levéltári adatokkal nem tudjuk igazolni, de könyvei alapján a közigazgatás ügyei iránt érdeklődő, közhivatalt, városi szenátorságot viselt polgárnak tart-hatjuk Frech József sörfőzőt. 1706-ban készült inventáriumában ugyanis külön felsorolás nélkül egy tételben szerepel tizenhét „Stadts-bücher” (közigazgatási, államelméleti vagy politikai munkák?) mellett egy „Buech die Politische Colica” valamint Aegidius Albertinusnak, a XVII. századi bajor hercegi kancellárnak és politikai írónak egy műve.⁴² — Azt, hogy az állami hivatalnoknak éppúgy, mint a polgárok sorából meg-választott városi tisztviselőnek érdeklődési körébe vágott az aktuális, divatos politikai, államelméleti kérdésekkel való foglalkozás, igazolja Mikits Konrád könyvtárjegyzéke. A felvilágosult állami tisztviselő for-gatta Sonnenfelsnek, a bécsi egyetem államtudományi tanárának poli-tikai munkáit („Grundsätzen”, „Liebe des Vaterlandes”), Barklay „Argenis”-ét („Ein politischer Roman”), német fordításban Montesquieu-nek A törvények szelleméről írt könyvét és a költő Wielandnak idealista államregényét („Goldener Spiegel”).⁴³ — A magyarok közül Szilády János könyvtárában Pufendorf Aforizmái, Joannes Eusebius („Dicta-mina. . .”) és a XVII. századi heidelbergi professzor, J. Th. Sprenger („Bonus princeps”) egy-egy munkája mellett két olasz nyelvű politikai könyvet is találunk.⁴⁴ Eusebius könyvét egyébként viszontlátjuk a jogi tudományokban jártas Tiborcz János hasonló tárgyú kötetei között.⁴⁵ De még a jámbor Bachmanné asszony is az egykor tisztségekben is for-goló férjétől az imádságoskönyvek, lótenyésztésről szóló szakmunkák, francia szótár és álmoskönyv mellé egy utópisztikus politikai munkát („Ein buch Antimachiavel”) is örökölt.⁴⁶

A városi tisztviselőnek — a polgári ügyvitel „szakkönyvei” mellett — a latin stílusztikai, retorikai könyvek a hivatalos iratok, levelek fogalmazásában, beszédek és szónoklatok szerkesztésében nyújtottak hasznos segítséget. Az inventáriumokból előbukkanó efféle könyvek egy része bizonyosan iskolai tankönyv is volt, akad azonban közöttük egy-két különlegesebb rendeltetésű is. Ilyen többek között Kiechel budai városi szindikus könyvtárában a leveleskönyv (Formular, oder Schreibbuch), a városi jegyző kézikönyve (Informatio Notariorum), az irodai vezérkönyv (Canzley Ordnung) vagy a német városok rendeleteit, törvényeit tartalmazó és bizonyára a pest-budai viszonyokra is mintául vett törvénygyűjtemények. Az inventáriumok tanúsága szerint azonban a hivatali ügyvitel és a jog kézikönyveit magánosok is használták.⁴⁷

A jogi szakkönyvek, a különféle disputációk és traktátusok között természetesen a legnépszerűbb Justinianus császár törvénygyűjteménye (Institutiones imperiales) és annak különféle magyarázatai (Carpsovius, Wessenbach, a magyar Perghold). A magyar szerzők közül Werbőczy Tripartitumának kiadásai elmaradhatatlan kézikönyvei a kor jogászáinak. A XVIII. századi magyar jogtudományt Bodó Mátyás, Huszti István, Szegedi János, Szentkereszty Pál kézi- és tankönyvei képviselik. Freydenbergnél két könyvcímbe tipikusan helyi, a felszabadító háború után letelepedett pest-budai polgárok jogi problémájára, a vagyonszerzés, az „elbirtoklás” kérdésére találunk utalást.⁴⁸

A szakmai könyvek másik nagy és szembeötlő csoportja az orvosoké. Könyveiken keresztül két világosan elkülönülő természettudományos korszak két-két képviselőjével találkozunk. Az elsőhöz tartozik az egyik legrégebbi könyvgyűjteményünk tulajdonosa, Becker Bertalan, a felszabadító seregekből itt maradt német sebész, tábori felcser. Sokoldalú érdeklődés és a francia nyelv ismerete jellemzik. Harminchat könyvéből nyolc a szakmai, orvosi és gyógyszeres munka. Régi típusú, a hagyományos középkori orvoslás mesterségéhez még közel álló doktor lehetett. Erre enged következtetni könyvei között az „Albertus Magnus” jelzésű cím, mely mögött a híres középkori dominikánus teológus és természettudós valamelyik természettudományi írását sejtjük. — Ugyancsak budai, vízivárosi lakos volt Aigner Lénárd, az egyik budai melegfürdő tulajdonosa és kirurgusa (Baeder-Chirurgus). Tizenhét könyvéből tíz tartozott a szakmájához. Adam Lonicerusnak képes füveskönyve (mely már Melius Juhász Péter Herbariumának is forrása volt), a XVII. századi orvostudomány két jeles képviselőjének, Cardiluciusnak és Helvigiusnak korszerű, modernnek mondható munkái mellett megtalálható Wolfgang Hildebrandnak a XVII. században ugyancsak népszerű munkája, a „Magia naturalis” („oder Kunst und Wunderbuch”).

A másik korszak — a XVIII. század második fele — orvosi könyvtárai lényegesen gazdagabbak az előzőknél. Bernath Gottfried doktor alighanem német anyanyelvű és a felvilágosodás híve volt. Ő az egyetlen a huszonhét pest-budai könyvtulajdonos között, akinek inventáriumában vallásos könyv egyáltalán nem szerepel. Annál sokoldalúbb orvosi könyv-

tára. Elsősorban a korabeli német szakmunkákat forgatta: sebészetet, szülészetet, általános gyógymódokról szóló műveket (Heilkunde, Heilmethode), gyógyszerészeti kézikönyveket és receptgyűjteményeket. Könyvei között akad anatómiai atlasz, sőt karakterológia is (Théophraste: „Characteres seu notationes morum vitiosorum”).⁴⁹ A külföldi szerzők közül az angol Richard Mead (Meadius), a bécsi orvosprofesszor, Anton Störck és Gerard van Swieten, Mária Terézia orvosügyi főnöke, a bécsi orvosiskola megalapítója nevével találkozunk.⁵⁰ Egyébként Bernath doktor a diagnosztika nehéz tudományát Andreas Tissotnak a korra annyira jellemző című munkájából igyekezett elsajátítani (Von den Krankheiten vornehmer und reicher Personen).⁵¹ Reáliák iránti érdeklődésére vall, hogy orvosi tudását négy kémiai szakkönyvvel is igyekezett elmélyíteni.⁵² Foglalkozott hidrológiával és a mezőgazdaság kérdéseivel is (2 Stück Rei Rusticae). Híntőjához bizonyára szép lovakat is tartott pesti házának gazdasági udvarában, és azok gondozását is könyvből tanulmányozta.⁵³ A gyengédebb érzelmek művészete, az irodalom és költészet iránt csak annyiban érdeklődött, amennyiben azt valami távoli kapcsolatba hozhatta szakmájával. Albert von Hallernak, a természet-tudós és fiziológus, de egyben költő és regényíró orvoskortársának verseskötete egymagában szerénykedett könyvespolcán.⁵⁴

Lényegesen más képet ad a század második feléből Riskovics József pesti orvos könyvtára. Nála hetvenhat címből a fele, negyvenegy az orvosi munka. Könyvtára szintén egészen modern. Csupán egyetlen szerzőt (Johann Junker) azonosíthatunk 1700 előttről.⁵⁵ A külföldi szerzőknek is jelentős része Riskovics kortársa volt.⁵⁶ Mint Bernathnak, neki is volt vegyészeti könyve.⁵⁷ Magyar vonatkozásban elsősorban a bázeli, majd 1770-től a nagyszombati, később budai egyetemen tanító Joseph Jacob Plencknek (1739—1807) alapvető munkáit kell Riskovicsnál számon tartanunk. Feltételezhetjük, hogy nemcsak kortársa volt, de egyetemi tanulmányain keresztül és bátyja, Riskovics Ferenc orvos-tábornok (Generalis, Regiminis Chyrurgus) révén személyes kapcsolatban is állt Plenckkel, aki 1783-tól a monarchia hadseregének fősebési tisztét is viselte.⁵⁸ A magyar orvoskortársak írásai közül Riskovics megszerezte úgyszólván valamennyi jelentőset.⁵⁹ Orvosi érdeklődésére különösen két terület jellemző. Az első valószínűleg a nagyon elterjedt gyermekágyi lázzal kapcsolatos. A magyar bába-könyveken kívül még három külföldi szerzőt is tanulmányozott „de morbis mulierum”.⁶⁰ Érdeklődését nyilván mindennapi orvosi tapasztalata vezette, és így talán egyik előmunkálójá lehetett Pesten Semmelweiss Ignác fél századdal utóbb tett nagy felfedezésének. A másik betegségfajta bizonyos értelemben társadalmi vonatkozásokat sejtet. Könyvei között ugyanis három tételben összesen tizenegy munka (!) „de morbis venereis” foglalkozik.⁶¹

Riskovics József könyvtára a leggazdagabb a magyar nyelvű, a XVIII. század második felében kibontakozó magyar irodalom és költészet alkotásaiban. Olvasta Molnár Jánosnak a „Régi jeles épületekről” szóló munkáját, Mária Magdolna-históriát (Az igaz Penitentzia tartó

Bűnösnek eleven példája). Talán az egyik neves győri vagy nagyszombati művész-kompaktor ékes kötésében tartogatta Haller Hármas Históriaját, — benne „A nagy Trója veszedelmének legigazabb történeté”-t, valamint Heltai Magyar Krónikájának 1789-es győri kiadását. Elegáns francia kötésben gyönyörködött a kor legdivatosabb regényében, Dugonics Etelkájában és az Arany Perczekben. Szlávik János csizmadiamester mellett nála is megvolt Bertalanffy Pál világtörténete. Halála előtti éveiben vásárolhatta meg az újdonság-számba menő, kassai kiadású első magyar erkölcsstant, Farkas Antal „Erköltsi Iskoláját” („... Az-az huszon négy nyájas histróriák, a melyek a világnak furtsa tsalárdságit, sok tartományoknak tulajdonságit, s a benne lévő embereknek, úgy jó erköltsait, mind gonoszra tzelző indulttyaikat mutatták”). Forgatta Mészáros Ignác Kartigámját, Gvadányi Falusi Nótáriusát, és Beniczky Szentelt Vitézének magyar ritmusait. Verseskönyvei között őrizte Hodl Joachim „Musa Werschetzensis”-ét, melyet Horányi Elek látott el előszóval, és adott közre Pesten 1792-ben. Gazdag gyűjteménye méltán a kor magyar polgár-könyvtárainak egyik legszebb példája.⁶²

Az orvosi könyvek iránt nemcsak a szakma képviselői érdeklődtek. Az öreg Szlávik Jánosnak egy magyar nyelvű „medicus könyv”-e volt. Frech József sörfőzőnél a „Barmherzige Samaritan” című nyomtatott orvosi könyvön kívül akadt egy kéziratos. Ilyent tart számon Freydenberg hagyatéki leltára is. A házi orvosláshoz szükséges ismereteket ugyancsak egy-egy nyomtatott könyvből szerezte Gundek József, Tiborcz János és Liechtenau asszony. A jogász Piesztyánszky József végső napjaiban ugyancsak ismerhette a betegséggel járó szenvedést, mert könyvespolcán egy tokban nagy csomó receptcédulát őrizgetett.⁶³

A természettudományos és műszaki könyvek közül megemlíthetjük a Bernath doktor tulajdonában levő vegyészeti munkákat, hidrológiai kézikönyvét. Szilády János tanárnál olasz nyelvű kémiát, néhány csillagászati munkát is találunk; feljegyezték azonban a mágiával, varázslással és jövendölésekkel foglalkozó könyveit is.⁶⁴ Feltehetően természettudományi munka Becker Bertalannál Albertus Magnus műve, Freydenbergnél a felvilágosodás korában már nagyon ódivatúnak hat a természetbölcséletfelére utaló „von allerhant geschöpten gottes” cím.⁶⁵ Megfigyelhetjük Riskovics inventáriumában Molnár János építészeti művét, Samderkilische könyvei között egy kohászati szakmunkát, Tiborcz János matematikai könyveit.⁶⁶ — Igazi műszaki érdeklődésre vallanak az osztrák Anton Weissmann építésvezető könyvei, egyik-másik a kor kétségtelenül legmodernebb, leghaladóbb szerzőjétől. Különösen szembeötlő Christian Wolfnak, a hallei egyetem híres természetjog- és matematika-professorának, a fölvilágosult állambölcseletnek francia nyelvű matematikája (Cours de Mathématique).⁶⁷ Érdekes azt is megfigyelnünk, hogy felbukkan a kórházépítés problémája két inventáriumban is: Weissmant az építészeti, Riskovics doktort viszont az orvosi szempontok érdekelheték, talán éppen pesti vonatkozásban.⁶⁸ Weissmann széles körű építészeti

ismereteiről tanúskodó kézikönyvtárában egyébként egy, az új bécsi házakról szóló brosúra talán már a későbbi Pest-Buda városképének mintájára utal (Extract der in Wien befindlichen Häuser).⁶⁹

A hosszú török háborúk után békét élvező Pest-Buda megtelepedett, vagyonát gyarapító polgárának azonban a legfontosabb és legáltalánosabb érdeklődési területe a mestersége, a gazdálkodás, a kereskedelem lehetett. Még az erősen „szellemi” munkát végző orvosnak, Bernathnak is állattenyésztési, gazdasági, gyümölcsstermelési szakkönyvei vannak. Az özvegy Liechtenauné könyvei között a szűkebb háztartás kereteiben nélkülözhetetlen nyomtatott szakácskönyve mellett (Leipziger Koch buch) ott szerénykedik egy másik, kézirat is, melyben bizonyára a rokonoktól, szomszédasszonyoktól jól kipróbált polgár-étkek hagyományos receptjeit gyűjtögette. Bachmanné özvegységében a ház körüli gazdálkodással is kénytelen volt foglalkozni, annál is inkább, hiszen néhai férje, a szorgalmas fuvarosgazda után ugyancsak maradhatott tennivaló. Ura könyvei közül őrizgette a lónevelés „tudományával” foglalkozó műveket.⁷⁰ Gazdálkodásról, üzleti kapcsolatairól gondos számadásokat készíthetett Frech sörfőzőmester, Trach János és Klegger pesti vaskereskedő is.⁷¹ Freydenberg báró jól jövedelmező budai ügyvédsége mellett főúri háztartást, pompás házat vezethetett. Könyvei között például két mintarajz-kötet a barokk kert tervezéséhez szolgált. Könyvtárában Xenophón „De Oeconomia”-ja mellett három cím a jövedelmi adókra vonatkozó rendeletek gyűjteményét jelzi. Hivatalos ügyei mellett sokat bíbelődhetett saját gazdasági dolgaival is. Sas-hegyi borait tartotta számon a pincekönyvben (Geschriebenes Keller biechl). A különféle pénzfajták átszámítására szolgáló aritmetikákból (Arithmetica practica) az ő könyvtárában négy különböző is akadt.⁷²

A polgári társadalom gyakorlatibb, konkrét anyagi kérdések iránti figyelmét azon is le tudjuk mérni, hogy könyvei között a bölcséleti, filozófiai tárgyúak aránylag ritkák. Érdeklődése ezen a téren is inkább a gyakorlati ismeretek, az erkölcsan és az illemtan felé irányult.

A legváltozatosabb arculatú könyvgyűjteményben, Freydenbergében például Descartes filozófiája (Examen doctrinae Carthesianae) és egy általános bölcséleti vizsgafüzeten kívül egy-egy francia és német nyelvű illemkönyv is található, ami ismét csak ennek a kornak jellemző vonását, a barokk társaságban forgolódó, divatosan öltözött, „nájmodis” ruhákba bújtatott és az idegen dolgokat utánzó pest-budai polgárembert vetíti elénk.⁷³

Ezzel szemben a legmagyarabb barokk gyűjtemény Szlávik János pesti csizmadiának (cothurnarius) jegyzékéből került elő. Könyvei kiválóan jellemzik a kor egyszerű városi polgárának műveltségét, mely a hagyományokban gyökerezik. Pázmány két nagy könyve, Veresmarti Mihály Lessius-fordítása („Tanátskozás...”), Eszterházy Pál nádor Brunner-fordítása, a „Minden szentek királynéja”, Nyéki Vörös Mátyásnak Szent Bernátból fordított Dialógusai, a „Test s lélek beszélgetése” a régi magyar nyelv, érzés és gondolat hagyományainak őrzői. De a

„modernnek” is: Szabó István háromkötetes beszédeggyűjteménye, a franciából magyarított Le Tourneaux-féle „Keresztény esztendő”, Vajda Sámuel tihanyi apátúr háromkötetes Krisztus-életrajza, Báróti Sándor és Molnár János levelei, mind legalább nyelvükben, de nagyrészt tartalmukban, mondanivalójukban is régi századok, nemegyszer a magyar középkor örökségét hirdetik.⁷⁴

Szlávik János könyveinek értékelésével eljutottunk a kor egyik legelterjedtebb könyvtípusához, a vallásos művekhez. Gyakoriságukat híven tükrözi a második statisztikai tábla is. Ha az ott található csoportokat még részleteznők, kilenc inventáriumban tíz Szentírást és tizenegy Szentek életé-t találnánk. Viszont más tizenhét jegyzékben negyvennégy különféle imádságoskönyv, ismét más huszonöt jegyzékben egy híján éppen száz különböző egyéb vallásos könyv, elmélkedés, szertartás-könyv, Kempis, Krisztus élete van feltüntetve. Különösen jellemző a pesti megyei jurassornak Horváth Ferencnek „könyvtára”, melynek adatait végrendeletében saját kezével jegyezte le. A biblián kívül megvolt nála a Kájoni-kancionálé, Náray „Lyra coelestis”-e, Pongrácz Eszter „Arany Koroná”-ja, egy „Búcsúra való énekes” könyv és a sümegi búcsúsok kedves kézikönyve, a „Betegek Gyógyítója”.⁷⁵ Ezeket a könyveket a kompaktorok, könyvvarusok, vidéki könyvnyomtatók, a nagyszombati jezsuita nyomda ügynökei terjesztették boltokban, de leginkább az évente négyszer szokásos pest-budai vásárokon és a plébániai búcsúkon, a ponyván. Innét került a könyvjegyzékek leggyakoribb könyve, a vallásos könyv forgatóikhoz. Az egyszerűbb, éppen csak olvasni tudó, kevésbé művelt városi polgárnak is ezek közül egynéhány biztosan kezében volt. Ha nem került halálakor a koporsójába, vagy ha nem volt már annyira kopott, hogy az inventárium készítője figyelmen kívül hagyta, írásos nyoma szinte minden esetben megmaradt.

A ponyván megtalált imádságoskönyvekkel, vallásos nyomtatványokkal jutottunk el utolsó tételünkhöz, a nem vallásos népies, népszerű nyomtatványokhoz. Ezeket az írásokat a vallásos könyvek mellett szintén a hagyományok legkonzervatívabb őrzőinek, a népi szokások, a népköltészet rögzítő és egyben éltető eszközének kell tekintenünk. Ezek, ha magyarul íródtak, régi nyelvünk gondolkodás- és kifejezésbeli fordulatait leghűségesebben, sokszor a középkorra visszanyúló gyökerekkel őrizték. Az imádságoskönyveknek, vallásos iratoknak, de a világi ponyváknak, kalendáriumoknak, széphistóriáknak is ezen a téren vitathatatlanul nagy és a tudomány által még eléggé le nem mért szerepe volt. A leltár készítőjének felfogásától, az anyagi értékeléstől függött emlékek fennmaradása. Nyomdai, cenzúrai törvények és sokszor az általános erkölcsi felfogás, mely az irodalomból számúzta és alacsonyabb rendűnek tekintette ezeket a termékeket, ebben az esetben is figyelmen kívül hagyta az egykor sokkal nagyobb számban közkézen forgott nyomtatványokat. Ebből a „könnyebb” műfajból Haller János „Hármas históriá”-ja, vele „A nagy Trója veszedelmének története”, és Nagy Sándor históriája Riskovics doktornál inkább csak a kényes, finom francia kötésének és

nem tartalmának köszönhette, hogy az inventáriumban nem az „egyéb”, az „alii minoris momenti” összefoglaló cím alá került (mint ahogy ezt a korabeli inventáriumokban gyakran találjuk). Riskovics magyar szórakoztató olvasmányai, a „Kartigám”, az „Ételka” és az „Arany Perecek” mellé odacsúszik egy-egy igazi ponyva-termék is, a csízio füzete, vagy néhány népkönyv-címre emlékeztető német nyomtatvány („Venus samt dem faulartigen Scharlock”). Sőt még egy egészségügyi „ponyva” adatát is felfedezhetjük: „Noth und Hülfis büchlein für die Bauers Leuthe”.⁷⁶ A könnyű, szórakoztató és a hasznos, de népszerű olvasmányok különféle fajtái között nem is lehet éles határt vonni, mert az inventáriumok adatai hiányosak. Valójában a könyvjegyzékeken keresztül az egykori olvasónak a kritikája, értékelése tükröződik, aki egymás mellé vonja az egyszerű fabulát, a népies költészetet vagy az ismereteket terjesztő népszerű nyomtatványokat és a magasabb irodalmat. Weissmann könyvei között például a ponyvaízű „Geheimnisse von Philadelphia” közelében megtaláljuk Lessing „Nathan der Weise”-jét és Johann Friedrich Croneck drámáinak és verseinek gyűjteményes kötetét.⁷⁷ A literátus ízlésű Freydenbergnél a régi, XVI. századi magyar nyomtatványok között is szereplő Abigail-históriának egy német változata bukkan elő. Liechtenaunénál egy Armida nevű kisasszonyról és egy másik „fenséges polgárkisasszonyról” szóló történetet, Tiborcz Jánosnál Telemachus történetének társaságában egy Wappen Kalender-t és egy népszerű anekdota-gyűjteményt („Studiosus Jovialis”), Gundecknél pedig valami mulatságos időtöltőt („Kurzweilig zeit Vertrieber”), sőt az özvegy Bachmanné állattenyésztési szakkönyvei között egy bűvészkönyvet („Neues Zauber und Weisse Buch”) is találunk.⁷⁸ Az irodalom és ponyva egymással való találkozásának, párhuzamosságának szinte szemtanúi vagyunk. Kölcsönös hatáskat az irodalomtörténet hivatott felmérni . . .

Vizsgálódásunknak ezzel végére értünk. Eredményeként huszonhét régi könyv-inventáriumon keresztül bepillanthattunk a XVII—XVIII. század békeséget élvező, ennek következtében vagyonosodó, tőkésedő pest-budai városi polgárnak életébe, érdekköreibe, ismeretvilágába, műveltségébe.

J E G Y Z E T E K

¹ Magánkönyvtárakra vonatkozó adatokat elsősorban a Magyar Könyvszemle évfolyamaiban találunk. Rendszeres kutatást és sorozatos adatközlést ugyanitt *Iványi Béla* végzett, mely „Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331—1600” címmel az Orsz. Széchényi Könyvtár Kiadványai IV. számaként együtt is megjelent (Bp. 1937). Egész korszakot átfogó, irodalomtörténeti szempontú szintézist először *Alszeghy Zsolt* adott a XVIII. századra (A könyv és olvasója. Magyar Művelődéstörténet. IV. köt. Barokk és felvilágosodás. Bp. é. n., 483—516.). Újabban figyelemre méltó és a feldolgozás módszerében követendő munka *Vörös Károly* tanulmánya: Egy győri nemes könyvtára a forradalom előtt (Magyar Könyvszemle (1955) 72—87.). — A teljes szintézis érdekében kívánatos lenne a hazai levéltári könyves emlékeknek és a könyvekben található

possessor-bejegyzéseknek intézményes gyűjtése és sorozatos publikálása Iványi Béla idézett munkájának folytatásaként.

² Az inventáriumoknak az egyes könyvekre és írókra vonatkozó, gyakran homályos, hiányos vagy hibás jelzéseit igyekeztünk megfejteni és a jegyzetekben feloldani. Ehhez a munkához a közismert lexikonokon kívül *Szabó Károly* (Régi Magyar Könyvtár; a továbbiakban: RMK) és *Petrík Géza* (Magyarország Bibliográfiája 1712—1860.) bibliográfiáját, *Ch. G. Jöcher* (Allgemeines Gelehrten-Lexicon. I—IV. Leipzig 1751.), *Th. Georgi* (Europaeisches Buecher-Lexicon. I—V. Suppl. I—II. Leipzig 1742—1758.), *M. M. Lipenius* (Bibliotheca realis medica. Francofurti 1679.), *J. G. Meusel* (Lexicon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen Teutschen Schriftsteller. I—XV. 1802—1813) és *Szinnyei József* (Magyar írók élete és munkái. I—XIV. köt. Bp. 1891—1914) életrajzi és szaklexikonait használtam. — Az eredeti szövegek lelőhelye egy kivétellel a Budapesti 2. sz. Állami Levéltár (Fővárosi Levéltár) budai és pesti iratanyagának (a továbbiakban: FLBuda és FLPest) „*Inventaria antiqua*”, illetve „*Testamenta et Inventaria*” című kútfői. Az inventáriumokból kivett könyves adatok szövegét lehetőleg betűhíven közlöm minden helyesírási sajátosságával, hibájával. Néhány állandóan előforduló rövidítést külön megjelölés nélkül feloldottam, illetve a könnyebb érthetőség kedvéért behelyettesítettem. Így pl. a „d” (= detto) helyett újra kiírtam a „Stück”, „Buch”, vagy a könyv nagyságát jelölő „in quarto”, „in octavo” kifejezéseket. — Az egyes könyvek adatai az eredeti kéziratokban legtöbbször külön sorban, külön tételben, számozás nélkül szerepelnek. Az inventáriumok tulajdonosainak és az inventáriumokon belül a felsorolt könyveknek számozása tőlem származik. A dolgozat végére kíváncsók betűrendes név- és címjegyzéket azzal pótoltam, hogy a különféle inventáriumokban előforduló azonos szerzőjű vagy hasonló tárgyú könyvekre a jegyzetekben a leltárak belső számozásának felhasználásával utalok. — Ezen a helyen is megköszönöm Nagy Lajos és Vörös Károly értékes fáradozását, mellyel az eredeti kéziratok nehezebb helyeinek megfejtésében és az összeolvasásban segítettek.

³ Leonard Aigner. Foglalkozása „fürdős” („Bader”), fürdő-orvos. A Vízvárosban levő házát és a fürdőt (Das Haus in der Wasserstadt sambt den Baadt mit Numeris 159, 160 et 161) összesen 12 640 forint 13 és fél krajcárra értékelték. Az 1728-ban felvett hagyatéki leltár szerint a pincéjében 168 forint értékű bor és 36 forintnyi pálinka volt. — Lelelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 3. — 1—2: Az első két munka Adam Lonicerus XVI. századi neves frankfurti orvos műve. — A Kreuterbuch forrása volt már Melius Juhász Péter Herbáriumának is. Vö.: *Gulyás P.*, Magyar Könyvszemle. (1929) 1—8. — 4: A németeknél tisztelt Szent Walburga életrajza. L. még: 1, 10. — 5: Hires tábori felcser a XVII. század második felében. — 6: Johannes Hiskia Cardilucius holland származású nürnbergi orvos. — 12: A szerző nevének olvasása nehéz és az azonosításra két feltevés kínálkozik. Az első: „Junken” = Johann Junkers, XVII. században élt német orvos, akinek egy nyolckötetes munkáját Riskovics József könyvtárában is megtaláljuk. Vö.: 20, 6. A másik olvasat szerint: „Helvich” = Johann Helwig, (1609—1680) nürnbergi orvos. Vö.: *Jöcher* II, 1480; *Georgi* II, 234. — 13: Ridlin Vitus (1656—1724) neves német orvos, számos híres szakmunka szerzője. — 14: W. Hildebrand: *Magia naturalis, oder Kunst und Wunderbuch*. A XVII. század első feléből. —

⁴ Elisabetha Bachmann, pesti gazdálkodó polgár özvegye. Meghalt 1785. márc. 14-én. — Lelelőhely: FLPest, Testam. et Inv. Fasc. 2 Nr. 57. — 1: Johann Hübner: *Zeitungens Lexicon*. L. még: 16, 8—9 és 20, 50. — 7: *Anti-Machiavellus seu Commentarii de Regno aut quovis Principatu recte et tranquille administranda*. Argentinae 1630. Valószínűleg itt német fordításban. — 9—10: L. még: 11, 12. —

⁵ Bartholomäus Becker, budai borbély-felcser. Meghalt 1694. nov. 29-én. Könyveinek tanúsága szerint a Budát felszabadító seregben tábori orvos volt. A várban volt háza, hozzátartozó kerttel, a pincéjében kevés bora. — Lelelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 52. — 1: Augsburgi gyógyszerkönyv. Sok kiadásban ismert. L. még: 3, 7; 4, 16; 4, 20; 4, 27. — 2: Frankfurti kiadásai öt folió kötetben. — 3: Ulmban a XVII. sz. második felében élt orvos számos kiadást ért munkája. — 4: Qu. Curtius legelterjedtebb munkája: *De rebus gestis Alexandri Magni*. — 5: Joannes Frisius: *Dictionarium bilingue latino germanicum*. A XVI. századtól sok

kiadásban ismert. I. még: 8,1. — 7: Amszterdami gyógyszerkönyv a XVII. században sok kiadásban. — 10: Teljes címe: Remèdes charitables. A XVII. sz. második feléből. — 13: Helyesen „Sommaire”. — 14: Becker többi könyvét is megfigyelve feltételezhetjük, hogy a XII. században élt német teológusnak valamelyik természettudományi, esetleg orvosi (De medicina) könyvéről van itt szó. — 18: Bona János. Népszerű vallásos könyv. A XVIII. sz.-ban több hazai kiadása is ismeretes. — 21: „Phricht” = Bericht? Retorikai vagy poétikai segédkönyv. I. még: 7,2. — 25: Cardilucius, Johannes Hiskia munkái között ilyen címek akadnak: Stadts- und Land-Apotheke, Minderer Krieges-Arzney. Vö.: 1,6 — 27: Népszerű imádságoskönyv. Vö.: 3,33; 8,10; 12,10; 15,32. — 29: „fürnembsten” = vornehmsten (?). — 31: Vö.: 17,4. — 33: Vö.: 3,27. — 35: Messbuch: a misén mondandó imádságokat tartalmazza. — 36: Olvasható „Carmeli”-nek (= kármelhegyi Mária, Boldogasszony?), de talán lehet Johannes Mariana spanyol teológus és történetíró (1536—1623) valamelyik munkája is.

⁶ Gottfried Bernath, pesti orvos. Neve az iratokban „Bernath” és „Bernhard” alakban fordul elő. Meghalt 1797. nov. 10-én. — Lelőhely: FLPest, Inv. et Test. a. m. Fasc. 16, Nr. 779. — 2: Gerard van Swieten (1700—1772), Mária Terézia orvosi főnöke, leydeni orvostanár és a bécsi orvosi iskola megalapítója, aki magyarázatokkal látta el a leydeni egyetemen neves tanár-elődjének és a klinikai oktatás úttörőjének, a hollandi Hermann Boerhaavenak munkáját. Címe: Commentarii in Boerhaavii aphorismos de cognoscendis et curandis morbis. Leyden 1741—1742. Öt kötetben. 1890-ben Tübingenben már nyolc kötetben az ötödik kiadását bocsátották közre. — 3—4: Valószínűleg összetartozik, az eredetiben külön sorban. — 6: Anton Störck bécsi orvostanár, akinek több munkáját a XVIII. sz. végén magyarra is lefordították. Vö.: 20,18. — 16: A monarchia területén érvényes receptkönyv. Störck által összeállított kiadása 1779-ben Pozsonyban, Huszti Zakariásé ugyanezzel a címmel szintén Pozsonyban jelent meg. — 19: Hasonló című: 4,2. — 20: Vö.: 4,16. — 27: Posonii 1779. Vö.: 4,16; 4,20; 20,2. — 28: Marherr, Philipp Ambrosius. A prágai egyetemen a fiziológia tanára (+ 1771). Orvosi munkái Bécsben jelentek meg. Az itt említett posztumusz műve: Praelectiones in Hermanni Boerhavii institutiones medicas. Tomus I—III. Viennae et Lipsiae 1772. Editio nova; Viennae 1785. L.: Meusel VIII, 490—491. I. Boerhaave-ra vonatkozólag l. fentebb 4,2-höz írt jegyzetet. — 30: Théophraste: Caractères avec les Caract, ou les Mœurs de ce Siècle. (Trad. du Grec). Latin címe: Characteres seu notationes morum vitiosorum. A század első feléből sok párizsi, brüsszeli, amszterdami és lyoni kiadása ismeretes. — 33: vö.: 4,53. — 39: Compendium medicinae practicae, seu de optima morbos cognoscendi et curandi ratione. Amstelodami 1743. Vö.: 20,8. — 41: Helyesen: Richard Mead (Meadius) angol orvos (1673—1754). — 43: Esetleg Vanier Jacobus „Praedium rusticum”-a, mely Nagyszombatban 1772-ben jelent meg. — 45: Bél Máttyás: Compendium Hungariae geographicum, Posonii 1748. Sok kiadása ismert a század végéig. — 46: Albrecht von Haller (1708—1777) orvos, aki mint költő, regényíró, természettudós és fiziológus ismert. — 49: Gravesand, Guilielmus Jacobus. — 51: Feltehetően: Tissot, Andreas: Von der Onanie oder Abhandlung über die Krankheiten die von der Selbsbefleckung herrühren. Agram 1794. Vö.: 4,33 és 4,53. — 52: Esetleg helyesen: „Pfirischen”. Ennek ellene mond, hogy Amadeus Johann Wollstein állatorvosi könyveket írt. — 53: Tissot, Andreas: Von den Krankheiten vornehmer und reicher Personen. Leipzig 1775. —

⁷ Johann Sebastian Dillmann kiszolgált hadnagyként telepedett le Budán, és 1715-ban kapott polgárjogot. A városi tanácsban szenatori tisztet töltött be. Aláírása pörös iratokon és hagyatéki leltárakon többször szerepel mint „senator commissarius”. Házát, kertjét, földjét és készpénzét 1756 novemberében bekövetkezett halálakor 5357 forintra becsülték. Könyveinek összértéke három forint hat krajcár. — Lelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 214. — 1: Híres lipcsei folyóiratnak három száma. — 2: Lehet, hogy valamelyik divatos barokk imádságos- vagy prédikációskönyvnek címe. — 4: Helyesen: „Genealogisches...”; névtár vagy schematizmus, esetleg családfa. — 6: Mintakönyv, mely levelek, hivatalos iratok fogalmazására ad útmutatást, példákat. — 8: Helyesen: „Enchiridion”. — 14:

XVI. századi törvénygyűjtemény, mely számos kiadásban ismert. — 16: Justinianus császár híres törvénytára; ugyancsak számos kiadásban forgott közkezen. L. még: 11,3 és 11,74; 19,11; 25,5 és 25,9.

⁸ Joseph Frech, Vácról bevándorolt sörfőzőmester (Preymeister von Waitzen). Hagyatéki inventáriuma 1706. febr. 10-én készült. Könyvei nincsenek értékelve. Inventáriumába a családi levéltárat is felvették. Lelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 254. — 1: Bajor hercegi kancellár és neves politikai író a XVII. sz.-ban. — 2: Népszerű jámbor olvasmány. L. még: 15,4—5; 17,1; 18,1; 22,1; 24,12. — 3: Ugyanez még „Legend der Heiligen” címmel is szerepel a könyvjegyzékekben. L.: 13,2; 17,2; 18,2; 22,2. — 4: Katonai rendtartás, szolgálati szabályzat. — 5: Valószínűleg számadáskönyv. L. még: 6,14; 12,1; 26,7. — 7: L. még: 7,46. — 11: Martin Zeiller (+ 1661) földrajzi, topográfiai munkák szerzője. — 13: Népszerű orvosi könyv címe a XVII. századból. — 14: Vö.: 6,5. —

⁹ Johann Kilian von Freydenberg, budai ügyvéd. Hagyatéki leltárában, mely 1725. márc. 20-án készült, a folyamatban levő ügyeinek iratait és a letétbe helyezett okmányokat is felsorolták. Három darabban 260 forint értékű szőlője volt. — Lelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 305. — 2: Vö.: 3,21. — 4: Pörös eljáráshoz, örökösödési perhez készített családfa. A „getruckhte processus” valószínűleg külön tétel; itt egybeírva. Hasonló: 5,4 és 8,11. — 5—7: Az eredeti kéziratban egybeírva található. Három címre bontható. Az első a Nádasdi-féle összeesküvésről szóló német munka: Criminal-process und Execution der drey Grafen Fr. Nadasdi, P. Zrini und Fr. Ch. Frangipani, Nürnberg 1671. Vö.: RMK. III. 2571—2572. A középső rész: „Serini Marcus” nem világos; esetleg a következőhöz kapcsolható. A harmadik: Elucidarius von allerhand Geschöpften Gottes. Basel 1693. — 9: Periodika? Újság? De lehetséges az is, hogy a „Sprachbüchl”-re vonatkozik. — 10: Adófizetésre vonatkozó rendeletek gyűjteménye. Vö.: 7,15 és 7,34. — 12: Különböző pénznemek átszámítására szolgáló táblázatok. Az évszám utolsó jegye hiányzik. — 14: Teljes címe: Examen Doctrinae Carthesianae ad regulam fidei et rationis. Viennae 1716. — 15: Vö.: 7,10 és 7,34. — 16: Abigail históriája — népszerű történet, melynek magyar változatát már a XVI. századi ponyvairodalomban is megtaláljuk. — 17: Alkalmi költemény. — 18: Vallásos társulat, konfraternitás kézikönyve. — 21: Római szatiriköltő életrajza. — 22: Ausztriára érvényes rendeletek gyűjteménye. Vö.: 7,25. — 24: A barokk korban divatos kastélykert tervrajza. L. még: 7,59. — 25: Vö.: 7,22 — 29: Vö.: 7,12. — 30: Halleban megjelenő periodika. Teljes címe: Staats Mercurius, Begebenheiten von Europa. Vö.: *Georgi*, IV. 131. — 34: Vö.: 7,10 és 7,15. — 36: Halotti búcsúztató. — 45: Perrendtartás. — 46: Vö.: 6,7. — 48: Pince-könyv: kimutatás a borkészletekről. — 49: Periratok. — 50: Esetleg az előbbihez tartozik. „Verschiebungen” = elhalasztott, elnapolt ügyek? — 52: „Sendschreiben. . .”. — 53: Kereskedelmi, üzleti számadásoknál, földmérésnél szükséges műveleteket segítő táblázatok (Arithmetica practica). L. még: 20,63—64 és 23,28. — 55: Tudósítás az 1717. jún. 29-én Savoyai Jenő által aratott, a török fölött döntő győzelmet jelentő belgrádi csatáról. A török kérdésre vonatkozólag l. még 34. jegyzet. — 56: Bizonyára ferences harmadrendiek használatára. L. még: 12,7. — 57: Perrendtartás. — 58: Helyesen: „Romanum”. Az egyházi szertartások rendjét előíró naptár. L. még: 15,17. — 59: Vö.: 7,24. — 60: Vö.: 7,42. — 62: Feltehetően a posztönyírók kézíratos, esetleg nyomtatott cég-szabályai. —

¹⁰ Joseph Gundeck, budai adószedő („Steuer Ein nehmer”). Ingatlana nem volt. Hagyatékában 43 forint készpénzt találtak. Leltára 1729. nov. 29-én készült. — Lelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 330. — 1: Vö.: 3,5. — 4: Tisztelete különösen a XVIII. század első negyedétől igen elterjedt. — 6: Wilhelmus Nakatenus kölni jezsuitának sok kiadást ért, latinul és németül közkezen forgó imádságoskönyve. Helyesen: „Palmetum”. — 8: Kempis Tamásnak Krisztus követéséről szóló könyve a XVIII. sz.-nak is legnépszerűbb vallásos olvasmánya. L. még: 11,49; 12,4; 24,1; 25,89. — 9: Vasárnapi szentírási szakaszok, perikópák. Vö.: 12,5; 15,12. — 10: Vö.: 3,27. — 11: Vö.: 7,4. — 13: Budán a Landerer-nyomda első munkái között 1726-ból Barclay Parainesis-ét is megtaláljuk. Vö.: 16,15. — 15: Esetleg „Tier buch”-nak is olvasható. —

¹¹ Horváth Ferenc, megyei jurasszor Pesten. 1743. máj. 10-én nyert polgárjogot. Végredeleete 1756. márc. 14-én kelt. Semmiféle vagyona nem volt. Végredeleletében az ingóságai között a könyveit is felsorolta. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. a. a. Fasc. 10—11. Nr. 686. — 1: Bibliára, szentírára vonatkozólag I. még: 13,1; 16,2; 20,3; 24,6. — 4: Betegek Gyógyítója, Az az Sümegi Pater Franciscanusok Templomában, Csudákkal tündöklő. . . Szűz Marianak Nyilvánosságos Csuda-tételi. . . Nagyszombat 1703. RMK. I. 1678. — 7: Kájoni János kancionáléjának egy 1719 utáni, évszám nélküli kiadását ismerjük. — 8: Náray György Lyra Coelestis-e. Lőcse 1695. RMK. I. 1479. — 9: Lehetséges, hogy Pongrácz Eszter „Arany Koroná”-ja. Megjelent Nagyszombatban, 1719-ben. — 10: Pázmánytól vagy az imádságoskönyv, vagy a Prédikációk. I. még: 24,4—5. —

¹² Franciscus Xaverius Jerg, budai árva syntaxista gyerek. Gyámjának 1772. ápr. 27-én kelt, az előző évi kiadásokról szóló számadásában az iskolai könyvek is szerepelnek. — Lelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 539. — 1: Leges sodalitatís beatae Mariae virginis. Tyrnaviae 1760 és 1779. Az iskolai Mária-társulat kézikönyve. Az áraban, úgy látszik, már a tagsági díj is benne van. — 2: A XVIII. sz. legelterjedtebb imádságoskönyve. I. még: 20,67; 23,26; 25,26. — 3: Horatius Tursellinus jezsuita (+1599) latin retorikai, iskolában használatos kézikönyve: Particulae latinae orationis. A XVIII. sz.-ban Nagyszombatban és Budán sok kiadást ért. —

¹³ Nicolaus Georgius Kiechel, budai városi jegyző, szindikus (Statt Syndicus). A városi magisztrátus legtekintélyesebb és legnagyobb fizetésű tagja volt ebben az időben. Nagy I., Buda város gazdálkodása és adósságai a XVIII. század első felében (Tanulmányok Budapest múltjából. XII. köt. Bp. 1957, 125.) c. tanulmányában adatokat közöl a városi tisztviselők fizetéséről 1711-ben. E szerint a szindikus 400 forint fizetést, 10 akó bort és 24 forintot kapott tűzifára. Ugyanakkor a polgármesterek csak 200 forint fizetése volt, azonos mellékes járandóságokkal. — Kiechel vagyonának leltárát 1694. szept. 16-án vették fel. Egyetlen fia a syntaxist még Budán végezte, utána Linzbe és Bécsbe került, de az egyetem megkezdése után három héttel megszökött katonának, és olasz földön fiatalon meghalt. Az örökséget Kiechel bécsi testvére magának követelte, és így a hagyatéki ügyet a királyi udvari kancellária elé utalták. Lelőhely: Országos Levéltár, Kancelláriai iratanyag. Acta Particularia Nr. 325. — 3: Vö.: 5,16. — 6: Vö.: 11,66. — 7: Két neves XVII. századi wittenbergi jogász, apa és fia neve. Jogmagyarázó munkáik igen elterjedtek voltak. L.: H. Schiechel, Die Familienstiftung Carpsov und ihr Senioratsarchiv. Archivalische Zeitschrift 56 (1960) 106—115. Vö.: 11,9; 11,29; 13,5. — 8: XVII. sz.-ban élt jogász. Nagyobb munkái: Commentarius in Codicem; Commentarius in Pandectas; Tractatus duo de processu civili et criminali. Vö.: 11,22. — 9: Vö.: 11,7. — 12: Hivatalos irások, levelek szerkesztéséhez mintakönyv. Vö.: 2,9—10. — 13: A török vonatkozásokat I.: 7,55 és a 34. jegyzet. — 15: XVII. századi jogász, kommentárok egész sorának szerzője. Vö.: 11,17; 25,55; 25,78. — 16: XVII. századi jogász, munkájának helyes címe: „Processu Cameralis”. — 17: Vö.: 11,15. — 22: Vö.: 11,8. — 23: Helyesen: Comitologia Ratisbonensis de Anno. . . Évenként jelent meg Brémában. — 25: I. még: 11,71. — 27: Lipcsei orvos („Doctor et Practicus”) a XVII. sz. második felében. Vö.: Jöcher, IV. 178. — 28: Treutler Hieronymus sziléziai jogász a XVI. sz. második felében. I. még: 11,35. — 29: Vö.: 11,7. — 31: A XVII. sz. második felében élt lipcsei jogi professzor munkája. Compendaria pandectarum tractatio. Halála után 1680-ban jelent meg. — 35: Vö.: 11,28. — 37: Esetleg „maximarum” a helyes. — 40: Samuel Pufendorf (1639—1694) híres természetjogász egyik írói álneve: Severinus von Monzambano. Ezzel a névvel jelent meg még: De statu Reipublicae germanicae. I. még: 11,62 és 23,16. — 44: Justinus Goblerus XVI. századi jogtudós, lübecki szindikus, aki Justinianus Institutio-it németre fordította. — 45: Carolus Scharsmidus (+1717) kortársa volt a könyv tulajdonosának. Az itt idézett munka teljes címe: Systema iuris publici Romani-Germanici. — 49: Vö.: 8,8. — 50: Vagy az előtte, vagy az utána következő címre vonatkozik. Az eredeti kéziratban külön sorban. — 54: Jodocus Damhouder (1507—1581) „Praxis rerum criminalium” c. munkája. — 56: Valószínűleg helyesen Martinus Becanus, akinek polemikus kézikönyvei a XVIII. sz.-ban még nagyon el voltak terjedve. A „Himel Schlüssel” pedig divatos

imádságokönyv címe. Esetleg külön műnek is értelmezhetjük, amit az inventárium készítője itt egybeírt. — 58: L. még: 25,3. — 61: Martinus Petrus francia dominikánus munkája a XVI. sz.-ból. — 62: Helyesen: Aphorismi politici. Pufendorf Sámuel munkája, aki Petrus Danaeus álnévvél adta ki „Aphorismi Politici et Militares” c. könyvét. Vö.: 11,40 és 23,16. — 66: Vö.: 11,5. — 69: Wilhelmus Philander (Philandrier) a XVI. sz. első felében élt francia kanonok, a polgári jognak és az ókori római építészetnek ismerője. Főművének címe: Commentarius in Quinctilianum. — 70: Nagyszombati nyomtatvány, az 1681-i soproni országgyűlés idején írt polemizáló munka a protestánsok és a vallási tolerancia gondolata ellen. Vö.: RMK. II. 1492—1493. — 78: Hermannus Busenbaumnak, a XVII. sz.-ban élt jezsuitának elterjedt erkölcsstani kézikönyve, melyet 1693-tól a nagyszombati nyomda is sokszor kiadott. Vö.: RMK. II. 1744. — 81: Esetleg kéziratos. —

¹⁴ Michael Joseph Klegger, pesti vaskereskedő. Meghalt 1760. nov. 27-én. Ingatlana nem volt. Házi ingóságainak értékét 325 és fél forintra becsülték. — Lelőhely: FLPest, Test. et Inv. a. a. Fasc. 11—12. Nr. 740. — 1: Vö.: 6,5. — 3: Szűz Mária kis officiuma németül. — 4: Helyesen: Kempis. Vö.: 8,8. — 5: Vö.: 8,9. — 7: A ferences harmadrendiek kézikönyvei közül való. Vö.: 7,56. — 8: Vö.: 15,3. — 9: Vö.: 7,55. — 10: Vö.: 3,27. — 11: 15,19. — 12: A tizennégy ún. segítő-szent élete. —

¹⁵ Barbara Krauszín, családi neve Buchwitz. Hagyatéki inventáriuma 1741-ben készült. Háza „bey den goldenen ochsen” Budán a Vizivárosban volt. Egész vagyonát, a szántóval és a szőlővel együtt több mint kilencezer forintra becsülték. — Valószínűleg Johann Krauss fuvarosnak (Landtutscher) özvegye volt, aki 1731. febr. 12-én kapott polgárjogot. Vö.: *Illye, alwy*, Pest és Buda polgárjogot nyert lakói. II. köt. 160. — Lelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 496. — 1: Vö.: 9,1. — 2: Vö.: 6,3. — 4: Szegedi János népszerű jogi tankönyve, a „Tripartitum iuris Hungarici tyrocinium”, mely 1734-ben Nagyszombatban jelent meg először. L. még: 19,7 és 25,34. — 5: Vö.: 11,7. — 6: Joannes Schilter, XVII. századi német jogász „Praxis Juris Romani in foro Germaniae seu Exercitationes ad Pandectas” c. háromkötetes munkája. —

¹⁶ Kvassay János, a pesti királyi táblának nyugalmazott jegyzője volt. Egy pesti csizmadiánál nagy szegénységben halt meg. Könyveit 1 forint 29 krajcár-értékelték. Szegénységét kopott könyvei mellett az 1787. aug. 9-én készült hagyatéki leltár egy megjegyzése is híven mutatja: „Vestes Albae Praeter illas, quas in corpore habet penitus nullae sunt repertae. . .”. — Lelőhely: FLPest, Test. et Inv. Fasc. 13. Nr. 67. — 1: Huszti István közkedvelt jogi kézikönyve: Jurisprudentia practica, seu commentarius novus in jus Hungaricum. Libri tres. L. még: 25,2. — 2: Helyesen: Jus Tripartitum. L. még: 25,1; 25,53; 25,83. — 3: Szerzője Mercator Bernardinus. A XVII. sz. végétől sok nagyszombati kiadása volt. — 6: Joannes Kittonichnak 1619-ben megjelent és még a XVIII. sz. folyamán is sokszor újra kiadott műve: Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex decreto tripartito desumptarum. Itt egy szó olvashatatlan. —

¹⁷ Eva Elisabetha Liechtenau, Wittmann Pál gazdag fuvaros-kereskedő özvegye a Várban lakott. 8524 forint értékű ingatlan, 2975 forint készpénz mellett ezüst-és önedényekben, ruhákban, bútorkban, kocsiban és különféle házi felszerelésekben vagyonát több mint harmincezer forintra becsülték. — Leltára 1752. máj. 5-én készült. — Lelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 716. — 1: Imádságokönyv címe. — 2: Imádságokönyv. L. még: 17,3 és 18,5. — 3: Vö.: 12,8. — 4—5: Vö.: 6,2. — 9: Nehezen olvasható szó: „Creys” — „Kregs”? (= Kriegs?). A könyvcím utalás Julius Caesarnak Arioivistus germán fejedelem elleni háborújára. Feltehetően erről szóló népszerű munkát, talán Christophorus Cellariusnak a XVII. sz.-ban sokat olvasott „Diatriben”-jét jelzi. — 10: Szakácskönyveket l. még: 15,22; 20,59. — 12: Vö.: 8,9. — 14: Nyelvgyakorló olvasókönyv. — 17: Vö.: 7,58. — 19: Vö.: 12,11. — 20: Helyesen „Régles des pensées”. Valószínűleg Pascal híres könyve. — 22: Vö.: 15,10. — 23: Szerzője Dobner Ábrahám Egyed soproni városi jegyző. Megjelent Bécsben 1719-ben. Ugyanebben az évben magyarul is „Sopronyi piros tyukmony” címmel. — 25: Helyesen: „Heilsamer”. — 30: L. még: 16,25. — 32: Vö.: 3,27. — 34: Helyesen: „durchlauchtig” = fenséges. —

¹⁸ Conrad von Mikits, pesti vámtiszt (K. K. Ober-Dreysiger). Meghalt 1800-ban. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. a.m. Fasc. 18. Nr. 911. — 1: Helyesen: „Kirchengeschichte”. — 2: Vö.: 9,1. — 3: Historische und Emblematische Bilder-Bibel in 5 Theile. Első kiadása 1605-ből. — 4: Josef von Sonnenfelsnek (1732—1817), a bécsi egyetemen az államtudományok tanárának lapja, melyben a felvilágosodás eszméit hirdette. L. még: 16,23 és 16,29. — 5—6: Litterae procerum Europae és az Orationes Procerum Europae 1712—1713-ban jelent meg Lipszében. — 8—9: Vö.: 2,1. — 10: Adam Kirsch szótára: Abundantissimum Cornu Copiae linguae latinae et germanicae. — 11: Latin—német—francia szótár; Nouveau Dictionnaire du Voyageur. — 12: Hogy Pariz Pápay Ferenc sok kiadást megért, híres Dictionarium-a emberöltők folyamán mennyire fogalomává vált, mutatja az is, hogy inventáriumainkban mind a három esetben az összetett nevet egybeírják. Vö.: 20,10 és 25,10. A XVIII. sz. második felében nagyszombati és szebeni kiadásai ismereteseek. — 15: Vö.: 8,13. — 16—17: C. G. Windisch munkái Pozsonyban 1772 és 1800 között jelentek meg. — 20: A híres német rokokó költőnek, Martin Christoph Wielandnak idealista államregénye, a Der goldene Spiegel, oder die Könige von Schesehian. Lipszében 1772-ben jelent meg. — 21: Fénelon Télémaque-jának verses fordítása (1729—1730). — 22: Magyar fordítása 1786-ban Pozsonyban jelent meg. — 23: Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz. Wien 1765. Vö.: 16,4. — 24: L. még: 16,32 és 23,29. — 25: Vö.: 15,30. — 27: Anselmus Desing: Auxilia historica, Historische Beyhülfe und Unterrichte von der Geographie, Chronologie etc. 8 Theile. . . mit Kupfern. 1741-ben jelent meg. — 29: Vö.: 16,4. — 32: Vö.: 16,24. —

¹⁹ Anton Müller, foglalkozása az iratokból nem derül ki. Pesten lakott és 1736 szeptemberében halt meg. Vagyona nem volt. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. a. a. Nr. 368. — 1: Vö.: 6,2. — 2: Vö.: 6,3. — 3: Vö.: 15,2. — 4: Gertrauden und Mechtildensbuch. Számos magyar nyelvű és német hazai kiadását ismerjük ennek a Szent Gertrud és Mechtild tiszteletére összeállított imádságoskönyvnek. —

²⁰ Andreas Perndl, pesti bognármester. Földjének, szőlőskertjének értéke 2165 forint volt. Meghalt 1772. jún. 18-án. Könyveit gyermekeire hagyta. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. a. a. Fasc. 25. Nr. 1735. — 1: Vö.: 6, 2. — 2: Vö.: 6,3. — 5: Vö.: 15,2. —

²¹ Piesztvánszky József, budai ügyvéd a Tabánban lakott. 1767-ben, nagy szegénységben halhatott meg, mert hagyatéki leltárában a könyveken és pörös iratokon kívül alig van valami ingósága. („I. alte Madraczen, I. Wetzstein, 2. Gatyahosen, etc.”) — Lelőhely: FLBuda, Inv. ant. Nr. 1057. — 5: Helyesen: Bodó Mathias: Jurisprudentia criminalis. Posonii, 1751. — 6: Szentkereszt Pál: Bipartita cynosura juris ungarici. Jaurini 1749. L. még: 25,81. — 7: Vö.: 13,4. — 8: Hevenesi Gabriel: Scintillae Ignatianae. Első kiadása: Viennae 1705. A XVIII. sz.-ban sokszor újranyomták. — 9: Ilyen címmel: Veritates christianae, quae modum exhibent bene vivendi, et bene moriendi. Agriae 1775. — 11: Vö.: 5,16.

²² Riskovics József, pesti orvos. A hagyatéki iratok között megtaláljuk valamennyi fontosabb életrajzi adatát. Vágsellyén született 1736. febr. 18-án. Nagyszombathban járta iskoláit. Orvosi diplomáját a budai egyetemen szerezte. 1764-ben pesti polgárságot, 1792-ben pedig nemesi armálist szerzett. Árvay Rozáliával kötött első házassága idején, 1779-ben szerezte első házát („in Platea vulgo unter Peyerische Gasse dicta”). 1785-ben Josepha Malcherral kötött második házassága idején ismét házat vett („in platea vulgo Pfarr Gasse dicta”). Testvérbátyja, Riskovics Ferenc orvos-tábornok volt (Generalis, Regiminis Chyrurgus). 59 éves korában, 1795. febr. 27-én halt meg. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. a. m. Fasc. 13. Nr. 572. — 1: Elterjedt orvosi kézikönyv, melynek sok kiadását ismerjük a XVII. sz.-ból. Riskovics inventáriumának készítője egyébként a többkötetes műveknél minden kötet címét külön-külön újra leírja. Közlésünkben csak az elsőt adjuk cím szerint, a többi kötetet csak jelezzük. — 2: Vö.: 4,27. — 3: Vö.: 9,1. — 4: Ugyanezzel a címmel még: 20,22 és 20,34. — 6: Neves német orvos a XVII. sz. első felében. Vö.: Lipenius, i. m. 264. l. L. még: 1,12. — 8: Amsterdamban 1734-ben és 1739-ben megjelent műnek a címe helyesen valószínűleg: Institutiones Chirurgicae. Vö.: 4,39. — 9: Daniel Guilielmus Trillerus frankfurti orvos,

XVIII. sz. első felében. — 10: Vö.: 16,12. — 11: Molnár János munkája; 1760-ban Nagyszombatban jelent meg. Tőle még: 20,16 és 24,9. — 12—13: A Hármás História első részében Nagy Sándor történetét, a másodikban jeles példabeszédeket, a harmadikban pedig „A nagy Trója veszedelmének legigazabb historiáját” foglalja magában. Először Kolozsvárott, 1695-ben Tótfalusi Kis Miklós betűívével jelent meg. A XVIII. sz.-ban ismételtelen újra kiadták. A Trója históriája önállóan is megjelent. — 15: A Heltai-kronika 1789-es győri kiadása. — 16: Nagyszombat 1763. — 17: Buda 1782. — 18: Anton Störck neves bécsi orvostanár munkája. Vö.: 4,6. — 19: J. J. Plenck (1738—1807) előbb a bázeli, majd 1770-től a nagyszombati és budai egyetemen tanít. 1783-tól a hadsereg fősebésze. Riskovics személyes kapcsolatban lehetett vele. Fő műve a hétkötetes „Lehrsätze der praktischen Wundarzneywissenschaft zum Gebrauche seiner Zuhörer. 2 Theile.” (Wien 1774—1776.). — 20: Viennae 1782. — 21: 1775 és 1791 között Bécsben négy kiadást ért. — 22: Doctrina de morbis venereis. Viennae 1779 és 1787. Vö.: 20,4. — 24: Viennae 1778 és Pest 1783. — 25: 1767 és 1799 között hat kiadást ért Bécsben. — 26: Vö.: 20,28. A két név közül valamelyik elírás. — 27: Osztrák költő és drámaíró, aki később a napóleoni háborúk és a jozefinizmus elnyomása idején a nemzeti szabadság költészetét és a modern schilleri dráma irányát képviseli. — 29: Johann Allen angol orvos munkája: Synopsis universae medicinae practicae, sive doctissimorum virorum de morbis eorumque causis ac remediis indicia praxi et observationibus conformata. Londini 1719. — 33: Neves német orvosnak igen népszerű anatómiai atlasza. — 34: Vö.: 20,4. — 36: Ilyen tárgyú munka magyarul Dombi Sámuelé és Mócsy Károlyé. Vö.: 20,38 és 20,57. — 37: Pest 1784. — 38: Pozsony 1772. Vö.: 20,36. — 39: Ludwig Wilhelm von Knör (+1754) orvosi és növénytanai munkái Leipzigban jelentek meg. Vö.: Meusel i. m. VII, 138; az itt jelzett munkáját nem említi. — 40: Neves hallei orvos a XVIII. sz. első felében, aki Pétervárott is működött. — 44: Johann Philipp és Andreas Eysel neves frankfurti orvos-testvérpár. A jelzett munka Frankfurtban, 1718-ban jelent meg először. — 45: Graecii 1729. — 46: Pozsony—Kassa 1788 és 1791. — 47: In Germania 1781. — 48: Pozsony—Pest 1790. — 49: Nagyszombat 1757. L. még: 24,8. — 50: Vö.: 2,1. — 51: Tyrnaviae 1762. Josephus Cathalani a levelek elé az életrajzot írta. L. még: 23,18. — 52: Tyrnaviae 1692. RMK. II. 1722. — 54: Kassa 1790. — 55: Pozsony 1772, 1780 és 1795. — 56: De sacra corona Hungariae ac de regibus eadem redemitis. Pest 1790. — 57: Pest 1784 és 1785. Vö.: 20,36. — 58: Pozsony 1790. — 59: Vö.: 15,10. — 62: A Szentelt Vitéz népszerű kiadásainak egyike. — 63—64: Vö.: 7,53. — 65—66: Imádságoskönyvek gyakori latin címe. Az Officium Rákócziannál alcímként szerepel. L. még: 25,14. — 67: Vö.: 10,2. — 68: Vindobonae 1762. — 69: Hödl Joachim költeményeit kiadta és előszóval ellátta Horányi Elek. Címe: Musa Werschetzensis Belgradii ac Hungariae conversiones carmine elegiaco decantans. Ed. ac praefatus est Alexius Horányi. Pestini 1792. — 71: Dissertatio inauguralis medica de febre nervosa. Budae 1783. — 72: Budae 1783. — 74: Pest 1793. Magyarul és németül jelent meg. — 75: Rothenbacher Ferenc piarista (1758—1822) „Versek, melyeket t. n. fehérmegyei korona őrző vitézségnek ajánlott” (H. n. 1790.) című könyvét mint a pesti egyetem teológiai hallgatója írta. Vö.: Szinyvei XI, 1170—1171. Th. Vinas: Index Bio-bibliographicus Scholarum Piarum. Romae 1908—1911. III. 212. — 76: A könyvek végső összege a kötetek számát jelenti. — ²³ Karl Joseph Samderkilische hagyatéki irataiból személyi adatai nem derülnek ki. Pesten, 1780. jún. 20-án halt meg. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. Fasc. 26. Nr. 1750. — 1: Latin imádságoskönyv, mely a pozsonyi 1745-ös kiadás után még négyszer jelent meg a század folyamán. — 3: Kohászati szakkönyv. — 5: Nehezen olvasható cím. — 6: Helyesen: „B[eatae] M[ariae] Virg[inis]”. — ²⁴ Christian Schlicht Salzburgból Pestre vándorolt kömüves, aki 1736. jún. 1-én kapott polgárjogot. A pesti határban és Budaörsön fekvő földjein gazdálkodott. Hagyatéki leltára 1763. nov. 8-án készült. Vö.: Illyefalvy, I. 276. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. Fasc. 21—22. Nr. 1604. — 1: Vö.: 6,2. — 2: Vö.: 6,3. — ²⁵ Szilády János gazdag könyvtárának jegyzéke 1750. máj. 26-án készült. Könyvei után ítélve tanár lehetett. Örököse Anton Krach. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. Fasc. 11—12. Nr. 749. — 1: Johannes Trithemius (1462—1615) német

bencés apát munkája. Írásai között két cím is ezzel a szóval kezdődik: „Steganographia, seu ars per occultam scripturam animi sui voluntatem absentibus aperiendi” és: „Steganographia Salomonis locupletata”. A XVII. sz. első felében mindkettőnek több kiadása ismert. L. még: 23,13. — 2: Giulio Mazarini, XIII. Lajos főminiszterének olasz életrajza. Szerzője Gualdo Priorato Galeazzo (1608—1678), híres utazó, katona és történétíró. Az itt idézett munkájának címe: Historia del ministerio del Cardinale Mazarini. 1652-ben hívták ennek megírására Franciaországba. Vö.: *Jöcher* II. 1230—1231. — 5: François Pomey: Dictionaire Royal en trois Langues, François, Latin et Allmand. 2 Vol. 1630-ban, Frankfurtban jelent meg először, ettől kezdve sok kiadását ismerjük. Vö.: 27,21. — 6: Andreas Argoli olasz csillagász (1568—1657), a páduai egyetem matematikatanára, Galilei kortársa. Csillagászati megfigyeléseit adta közre időközönként ilyen címmel: Ephemerides ad longitudinem almae urbis Romae ab Anno 1621 ad 1640. — 8: Eugenius és Ignatius Philaleta-nak a mágiával és jóvendölésekkel foglalkozó munkái a XVII. sz. végétől közkedveltek. Címek: Send-Schreiben über einige Glaubens-Scrupel; Magia Adamica; Althertum der Magiae; Gespräch zwischen Thomae und Johanne vom 1000 Jährigen Reiche; Lumen de Lumine — Magisch licht; Glaubens Spiegel; Schediasma Apocalyptica; Phosphorus Apocalypticus. — 11: Vö.: 20,64 és 23,28. — 13: Polygraphiae Libri VII. A XVI. sz. közepétől sok kiadása. Vö.: 23,1. — 15: Hasonló tárgyú munkák: 6,10; 11,53; 11,72; 11,75; 23,27; 25,4; 25,24; 25,35; 25,40; 25,57. — 16: Petrus Danaeus — Samuel Pufendorf írói álneve. Vö.: 11,62. — 18: Vö.: 20,51. — 19: Helyesen: „Circulus aureus (!), seu breve compendium ceremoniarum et rituum”. — 20: Helyesen: „Pharmacea”. — 23: Görög történétíró, aki a pun háborúk történetét írta meg. — 25: Johann Theodor Sprenger a heidelbergi egyetemen tanított a XVII. sz.-ban. Munkájának címe: „Bonus princeps cum illustribus praetensionibus”. — 26: Vö.: 10,2. — 27: Johannes Eusebius: Dictamina seu scita variae doctrinae politicae moralis, stoicae, christianae et spiritualis. . . Tyrnaviae 1736. L. még: 25,24. — 28: Vö.: 7,53; 20,64; 23,11. — 29: Vö.: 16,24. — 31: Nehezen olvasható cím. —

²⁶ Szlávik János, pesti csizmadiamester (cothurnarius). A Pozsony megyei Szencen született. Polgárjogáért 1779. jún. 19-én 6 forintot fizetett. Őt gyermeket nevelt fel. Házát a „Belső Városban, Körösz Utczában sub N° 326.” 2645 forintra, szülőjét pedig „Az Új hegyen Sub N° 67.” 250 forintra értékelték. Hagyatéki leltára felsorolja mesterségének tartozékait is: „A Tszimadia Mesterséghez tartozandó Eszközök, úgy mint Tüke, a Jelenvaló Bőr s Talp, kapták, Rámák, Musta etc. etc.”. Közöttük szerepelnek a könyvek. Meghalt 1795-ben. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. a. m. Fasc. 16. Nr. 770. Vö.: *Illyeialvy* I. 310. — 1: Vö.: 8,8. Pázmánynak tulajdonított fordítás. — 2: Veresmarti Mihály Lessius-fordítása, mely Pozsonyban, 1611-, 1612- és 1640-ben jelent meg. Vö.: RMK. I. 431, 437. és 716. — 3: Eszterházy Pál nádor munkája: Regina omnium Sanctorum. Minden szentek királynéja. Nagyszombat 1698. Andreas Brunner jezsuita könyvének átdolgozása és fordítása. Vö.: RMK. I. 1534. — 4: Valószínűleg az 1766-os nagyszombati kiadás, de éppen az előző adatok alapján korábbira is gondolhatunk. — Pázmány még: 9,10. — 5: Nagyszombat 1768. — 6: Lehetséges, hogy latin címe ellenére a Káldi-fordítás valamelyik kiadása. Vö.: 9,1. — 8: Vö.: 20,49. — 9: Pozsony—Kassa 1766. Vö.: 20,11. — 10: Bécs 1775. — 11: „Dialogus azaz: egy kárhözatra szállot gazdag test, és leleknek siralommal tellyes egymással keserves panaszokodó beszélgetések”. Nyéki Vörös Mátyás fordítása Szent Bernátból. Bécsben 1625-ben és 1636-ban, Nagyváradon 1642-ben jelent meg. Vö.: RMK. I. 545, 564 és 734. A nagyszombati egyetemi nyomda 1724-ben, majd 1729-ben Nyéki Vörös Mátyás másik munkájával, a „Tintinnabulum tripudiantium”-ával együtt adta ki. — 12: Vajda Sámuel háromkötetes munkája Pozsonyban 1772—1774 között jelent meg. Vö.: 6,2.—13: Szerzője Le Tourneaux. Megjelent Budán—Pozsonyban 1771 és 1775 között. — 14: Három kötetben Nagyszombatban 1746-ban jelent meg. —

²⁷ Tiborcz János, a jogi tudományokban járatos budai polgár, lehetséges, hogy tanár vagy pap. 1787. jan. 8-án kelt hagyatéki leltárából megtudjuk, hogy minden ingóságát, így könyveit is testvére, Tiborcz Ferenc bölcskei plébánosra hagyta. — Lelőhely: FLBuda, Relatio super inventariis, 1787. Nr. 3. — 1: Werbő-

czius illustratis: sive decretum tripartitum. Vö.: 14,2. — 2: Vö.: 14,1. — 3: Vö.: 11,58. — 4: Szerzője Ambrosius Marlianus. Két magyar kiadását ismerjük: Tyrnaviae 1757 és 1772. — 5: Vö.: 5,16. — 6: Petrus Bertius (1565—1629) híres utazó, leideni és párizsi tanár. „Tabulae geographicae” című könyve a XVII. sz.-ban sok kiadást ért. — 9: Institutiones iuris Justinianei imperialis. . . Vö.: 5,16. — 10: Vö.: 16,12. — 14: Vö.: 20,65. — 15: Névtelen munka: „De contemptu mundi seu miseria conditionis humanae”. — 20: A XVII. sz.-ban nürnbergi nyomdákából ismert: „Flores legum ex universo Jure in XLIII. centuriis”. — 21: Nicolaus Elffen elmélkedő könyve. Kölni kiadásai ismertek. — 24: Vö.: 23,27. — 25: Helyesen: „Via viri in adolescentia, seu reductio juventutis in avia devia”. Tyrnaviae 1745. — 26: Vö.: 10,2. — 27: Paulinus a S. Josepho: Orationes. Budae 1746. — 33: Hazai latin kiadásai: Cassoviae 1750 és 1764. — 34: Vö.: 13,4. — 35: Andreas Maximilianus Fredro: Monita politico moralia. A XVIII. sz. második felében kolozsvári, nagyszombati és egri kiadásait ismerjük. — 36: Helyesen: „Ingeniosae”. — 37: „Trismegistus christianus”. Szerzője: Hieremias Drexelius. — 40: Vö.: 25,35. — 43: Vindiciae denuo vindicatae. Budae 1766. — 49: L. még: 25,61. — 50: Nicolaus Schmitth könyvének kassai és nagyszombati kiadásai ismertek. L. még: 25,70. — 53: Vö.: 14,2. — 54: Joseph Mansi franciából latinra fordította Augustinus Calmet „Commentarium et dictionarium S. Scripturae” c. művét. — 55: Vö.: 11,15. — 56: L. még: 25,80. — 57: Franz Albert Pelzhofer: Lacon politicus strictim doctrinam administrandae rei publicae quam ajunt politicam complectens et evolvens. Poonii 1765 és 1776. L. még: 25,63 és 25,77. — 60: Lehetséges, hogy Samuel Aszalai unkája: Summa theologiae supernaturalis. Franequerae 1745. — 61: Pray György. Tyrnaviae 1770. Vö.: 25,49. — 63: Vö.: 25,57. Ismert munkája: Arcanorum status. Francfurtii 1725. — 64: Helyesen: Perghold. Valószínűleg: Methodica. . . Justiniani librorum commentatio. Pest-Buda. Négy kötetben. — L. még: 25,69. — 65: Antonius Gerstocker. Agriae 1758 és 1760. — 69: Apologetici libri tres. Budae 1763 és Colocae 1768. Vö.: 25,64. — 70: Nicolaus Schmitth könyve 1763-ban Győrben jelent meg. Vö.: 25,50. — 72: Xystus Schier: Buda sacra sub priscis regibus. Viennae 1774. — 76: Esetleg Michael Bencsik valamelyik jogi munkája. — 77: Vö.: 25,57. — 78: Vö.: 11,15. — 79: Katekizmusát magyar és latin kiadásokban iskolai könyvként használták. — 80: Johann Bessel (Besselius) „Nucleus historiae universae” című munkája a XVII. sz. második felétől sok kiadásban ismert. Vö.: 25,56. — 81: Vö.: 19,6. — 83: Vö.: 14,2. — 84: L. még: 26,4. — 87: Esetleg: Florilegium Forgachianum; több kiadásban megjelent latin imádságoskönyv. — 89: Vö.: 8,8.: —

²⁸ Johann Karl Freyherr von Trach. Valószínűleg lengyel származású katonatiszt, akinek Pesten nem volt birtoka, ingatlana. 1787. jún. 16-án halt meg. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. a. m. Fasc. 1. Nr. 55. — 3: César Oudin XVII. századi spanyol—francia szótára: Dictionaire ou Thésor des deux langues, espagnole et françoise. — 4: Vö.: 25,84. — 5: Talán lengyel nyelvű imádságoskönyv, amit a leltározó nem tudott a csehtől megkülönböztetni. — 7: Vö.: 6,5. —

²⁹ Anton Weissmann Pesten az Újépület (Neugebeude) építkezésének vezetője, mérnöke volt („... bey dem zu Pest ausser dem Waitzner Thore neu zu erbauenden K. K. allgem. Versorgungshause angestellt gewessten Baurechnungsführer. . .”). 1788. aug. 4-én halt meg. — Lelőhely: FLPest, Test. et inv. a. m. Fasc. 2—3. Nr. 107. — 2: Helyesen „Messkunde” = mértan. — 5: Az iratok között található egy másik leltár, melyben a könyvek közül néhánynak árverési vételára is fel van tüntetve. Ezek itt zárójelben vannak. — 13: Christian Wolfnak, a hallei egyetemen a természetjog és matematika tanáranak, fölvilágosult állambölcseletről munkája francia nyelven: Cours de Mathématique. Paris 1748. — 15: G. E. Lessing munkája. 1779-ben jelent meg. — 17: Hilmer Curas nyelvtankönyvei németek számára Berlinben jelentek meg 1720 és 1746 között. — 19: Der ungarische Sprachmeister. . . von Meliboeo. Szerzője Bél Mátyás. Első kiadása: Pressburg 1729. Sok kiadásban vált népszerűvé a XVIII. sz. folyamán. — 21: Teljes címe: Méthode pour apprendre l’Histoire des faux Dieux de l’antiquité ou le Panthéon Mythique. Paris 1715 és 1732. Vö.: 23,5. — 25: Eckhartshausennak, a pietista felvilágosult állambölcseletről idézett könyvét, „Az emberi nemzetnek meg-

sértődött törvényei"-t Boda József (Bécs 1793), a „Külömbféle válogatott Elme-futtatások"-at pedig Illei János (Pozsony 1790) fordította magyarrá. — 27: Johann Friedrich Croneck német drámaíró és költő, Lessing kortársának neve. Össze-
gyűjtött munkái Lipcsében, 1760-ban jelentek meg. — 28: Tobias Beutel drezdai
városi mérnök munkája a XVII. sz. második feléből: Geometrisches Lust-Garten;
vagy: Geometrisches Hand-Büchlein. —

³⁰ A népesedési adatokra vonatkozólag l.: *Dy. Horváth Gy.*, Pest város XVII.
és XVIII. századi magyar lakossága. Történetírás (1937) 276, 414 és 417. — *Dy.*
Thüring G., Pest város népessége az 1771—1781. években. M. Statisztikai Szle.
(1924) 156. — *M. Schwartner*, Statistik des Königreichs Ungarn. Pest 1798. 77. —
Fényes E., Magyar Országnek, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani álla-
potja statisztikai és geographiai tekintetben. Pest 1837. II. köt. 355. kk. — *Nagy*
L., Mezőgazdaság Pesten a XVIII. században. Tanulmányok Budapest múltjából.
XII. köt. Bp. 1957, 133—196.

³¹ Vö.: 7,5; nagyszombatiak: 11,76; 11,78.

³² Vö.: 16,12 és a hozzájuk tartozó jegyzettel.

³³ Vö.: 3,12; 3,25; 6,4; 7,45; 11,47; 11,63.

³⁴ Vö.: 5,3; 7,55; 11,13; 12,9.

³⁵ Vö.: 7,21; 7,28; 8,17; 11,58; 15,30; 16,24—25; 16,32; 23,14; 23,29; 25,3;
25,18; 25,22; 25,58; 25,59.

³⁶ Vö.: 3,5 és 8,1.

³⁷ Szótárak: 2,2; 3,21; 5,8; 7,1; 11,46; 16,11—12; 20,10; 23,4—5; 25,10;
26,3. — Lexikonok: 2,1; 4,50; 16,7—9; 27,6.

³⁸ Földrajz: 3,13; 3,15; 3,29; 11,65; 16,16; 16,26; 20,49—50; 24,8; 25,6;
27,22; Pest-Budáról: 7,47; 25,72.

³⁹ Pray: 25,49; 25,61. — Schmitth: 25,50; 25,70. — Genealógia: 7,4; 8,11. —
Lipót császár: 8,5. — Egyéb: 3,4; 5,3—5; 6,8; 7,5; 7,55; 11,36; 11,42; 11,48; 15,6;
15,9; 15,14—15; 15,21; 15,24; 16,1; 16,17—18; 16,27; 16,30; 20,15; 20,56; 23,23;
25,23; 25,38; 25,42; 25,46; 25,52; 25,56; 25,80; 27,23.

⁴⁰ Újságok: 5,1; 7,9; 7,30; 16,4; 16,14.

⁴¹ Vö.: 11,40; 11,53; 11,62; 11,72; 11,75.

⁴² Vö.: 6,10; 6,12.

⁴² Vö.: 16,4—6; 16,15; 16,19—20; 16,29.

⁴⁴ Vö.: 23,2; 23,15—16; 23,25; 23,27; —

⁴⁵ Vö.: 25,4; 25,24; 25,35; 25,40; 25,57.

⁴⁶ Vö.: 2,7.

⁴⁷ A városi tisztviselő és a hivatali ügyvitel könyvei: 1,11; 2,9—10; 3,22;
5,6; 6,5; 7,25—27; 7,32; 7,54; 11,12; 11,51; 16,13; 19,1; 19,10; 27,37—38; 27,40.

⁴⁸ A jogi szakkönyvekről Freydenberg, Kiechel, magyar vonatkozásban
Pieszttyánszky, Kvassay és Tiborczy könyvei és az azokra vonatkozó jegyzetek
utalásai igazítanak el. A vagyonszerzés és elbirtoklás jogi kérdéséről l.: 7,42; 7,60.

⁴⁹ Vö.: 4,30.

⁵⁰ Vö.: 4,2.

⁵¹ Vö.: 4,53.

⁵² Vö.: 4,4; 4,29; 4,42; 4,48.

⁵³ Vö.: 4,34; 4,43; 4,52.

⁵⁴ Vö.: 4,46.

⁵⁵ Vö.: 20,6.

⁵⁶ Vö.: 20,9; 20,29; 20,40; 20,44.

⁵⁷ Vö.: 20,43.

⁵⁸ Vö.: 20,19 és a következő hat cím.

⁵⁹ Vö.: 20,17; 20,37—38; 20,57.

⁶⁰ Vö.: 20,40; 20,42.

⁶¹ Vö.: 20,4 és a reá vonatkozó jegyzet.

⁶² Vö.: 20,11—16; 20,46; 20,49; 20,54—55; 20,58; 20,62; 20,69.

⁶³ Vö.: 6,7; 6,13; 7,46; 8,15; 15,8; 19,12; 24,15; 25,19; és még: 27,31.

⁶⁴ Vö.: 23,1; 23,3; 23,6; 23,7; 23,8. — Valószínűleg ilyennek kell még értel-
meznünk: 23,21; 23,22.

- ⁶⁵ Vö.: 3,14; 7,7.
⁶⁶ Vö.: 20,11; 21,3; 25,85.
⁶⁷ Vö.: 27,13.
⁶⁸ Vö.: 20,74; 27,35.
⁶⁹ Vö.: 27,5; 27,26; 27,33.
⁷⁰ Vö. 2,5—6; 2,11; 4,34; 4,43; 4,52; 15,10; 15,22.
⁷¹ Vö.: 6,5; 6,14; 12,1; 26,7.
⁷² Vö.: 7,24; 7,59; 7,25—26. L. még: 16,23; 16,28. — *Arithmetica practica*: 7,53 és a hozzátartozó jegyzet. L. még: Kamat-tábla: 20,63. — *Pince-könyv*: 7,48.
⁷³ Filozófiai, erkölcs- és illetani munkák: 3,6; 7,14; 7,20; 7,23; 11,55; 11,61; 15,20; 20,53—54; 25,25; 25,30; 25,32.
⁷⁴ Vö.: a 26. számú jegyzet.
⁷⁵ Szentírás: 8,9; 9,1 és a hozzátartozó jegyzetek. — *Szentek élete*: 6,3 a hozzátartozó jegyzettel. — *Kempis*: 8,8 a hozzátartozó jegyzettel. — *Imádságos-könyv*: 3,27 a hozzátartozó jegyzettel; 9,9; 10,2 a jegyzetével; 15,2. — *Krisztus élete*: 6,2 jegyzettel. — Vö.: 11. számú jegyzettel.
⁷⁶ *Csizió*: 20,70. — *Egyéb*: 20,39; 20,61.
⁷⁷ Vö.: 27,15; 27,27; 27,34.
⁷⁸ Vö.: 2,8; 7,16; 8,2; 15,33—34; 25,8, 25,11. L.: 2,4; 6,9.

B. Holl

DIE BUCHKULTUR DER BÜRGER VON PEST-OFEN IM 17—18. JAHRHUNDERT

In den an beiden Ufern der Donau liegenden uralten Geschwisterstädten Pest und Ofen begann nach der anderthalb Jahrhunderte langen türkischen Besetzung, am Ende des 17. Jahrhunderts neues Leben. Diese Studie macht es sich zur Aufgabe, auf Grund von Hinterlassenschafts-Inventaren und Testamenten die Bücherkultur der ausländischen und ungarischen Siedler, der kaiserlichen Soldaten und Beamten der Landwirte, Kaufleute und Gewerbetreibenden (Handwerker) bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts zu verfolgen.

Im ersten Teil der Studie finden wir auf Grund der »*Inventaria antiqua*« und »*Testamenta et inventaria*« aus dem Budapester Stadtarchiv die Namensliste der einstigen Bücherbesitzer mit laufenden Nummern, und wortgetreu die Bücherdaten der Inventare. Diesen Teil ergänzt das sich an die Studie anschließende Anmerkungs-material, in dem die abgekürzten, häufig ohne Verfasser angeführten Buchtitel enträtselt sind.

Aus diesem Zeitalter sind die Bücherdaten ziemlich spärlich. Sie wurden nur dann in den — die großen Wertgegenstände, Immobilien aufzählenden — Hinterlassenschafts-Inventaren angeführt, wenn die Bücher durch ihre Anzahl, ihr Äußeres, ihre Schönheit oder durch die Bildung und das Interesse des amtierenden städtischen Angestellten als wertvoll befunden wurden. Das Bücherinventar der 27 Bürger steht also in keinem Verhältnis zur Zahl der über hundert Jahre in Pest-Ofen ansässigen Bürger. Und dennoch erhält der Forscher, der die siebenhundertdreißig Daten der Bücherverzeichnisse summiert, ein einheitliches Bild. Diesen Versuch einer Synthese finden wir in der zweiten Hälfte der Studie.

Die erste Tabelle zeigt die Verteilung der bücherbesitzenden Bürger nach der Muttersprache. Die Aufzählung der Beschäftigungen ist recht abwechslungsreich. Es befinden sich darunter: Badeärzte, Militär-Feldscher, Ärzte mit Universitätsbildung, Landwirte, Konsule, Senatoren, ein städtischer Syndikus, Bierbrauer, Juristen, Gerichtsbeamte, Steuerbeamte, Kaufleute, Professoren, Wagnermeister, Schuster und Waisenkinder (Gymnasialschüler). Den Vermögensverhältnissen nach sind die meisten reiche Hausbesitzer, Handwerker, Beamte, die ihre eigenen Weingärten, ihre Äcker bewirtschaften. Doch sind unter ihnen auch

ganz Arme zu finden. Die spärlichen Aufzeichnungen über das Äußere, den Einband der Bücher können auch mit den Vermögensverhältnissen der einstigen Besitzer in Zusammenhang gebracht werden. Der Inhalt der Bücher, eine ganze Reihe von Lehrbüchern, Wörterbüchern, Grammatiken, allgemeine und Fachlexika, zeugt von der Schul- und allgemeinen Bildung der Besitzer. Die geographischen und historischen Titel hängen mit dem Interesse für die aktuellen Ereignisse zusammen. In den Verzeichnissen finden wir eine Reihe von Zeitungen, politischen und staatswissenschaftlichen Arbeiten. Für die städtischen Beamten waren Bücher wie Briefsteller, Formelbücher, Gesetzsammlungen, Verordnungsverzeichnisse, juristische Fachbücher und Traktate unentbehrlich. Bei den Fachbüchern sind übrigens die medizinischen Werke am zahlreichsten vertreten. Hier finden wir altmodische Heilbücher und Hilfsbücher, aber auch schon die modernen Handbücher der aufgeklärten medizinischen Wissenschaft. Die Werke über Technik, Mathematik, Chemie und Architektur dienten ebenfalls zur Vertiefung der praktischen, beruflichen Kenntnisse. Die Bibliothek des städtischen Bürgers ist auch reich an Handbüchern für den Haushalt, die Wirtschaft. Wir finden eine reiche Auswahl von Kochbüchern, Handbüchern für Pferdezucht, Musterzeichenbücher der Gartenbaukunst zur Anlage von Barockgärten, Tabellen für die Berechnung von Geldsorten (*Arithmetica practica*) und Zinsberechnungstabellen. Andererseits aber sind Werke über philosophische und abstrakte Wissenschaften nur sehr spärlich vertreten. Auf diesem Gebiete sind eher nur Sittenlehren, Anstandslehren ins pädagogische Werke vorzufinden. In den Büchern in ungarischer Sprache spiegeln sich teilweise die Überlieferungen der vergangenen Jahrhunderte bis ins Mittelalter, teilweise finden wir aber auch die besten Vertreter der damaligen, neu erwachenden ungarischen Literatur in den Bibliotheken der Bürger. Außer den, natürlich am reichsten vertretenen Gruppen der religiösen Literatur finden sich auch einige Exemplare Bücher über Volksbräuche, Volksdichtungen alter Kalenderreihen, Traumdeutungsbücher, Schundliteratur und Kalender. Eine Übersicht hierüber bringt die zweite Tabelle.

Wir sehen also, daß die Bildung des Barockzeitalters nicht nur hervorragende geistige Schöpfer aufzuweisen hatte, sondern auch empfängliche Aufnehmer fand. Außer den Schriftstellern mit ihren berühmten Bibliotheken und den auf ihre Bücher stolzen Adligen, hatte die Bildung in jedem Zeitalter auch ihre »kleinen Leute«, die sich jene, heute nur noch dem Namen nach bekannten oder als Unikum-exemplare geltenden hunderte von Büchern aus den Läden der städtischen Typographen und Kompaktoren oder aus den Marktbuden beschafften. Die Sammlung und Systematisierung dieser Daten kann also als Grundlage einer nach gesellschaftlichen Gesichtspunkten abgefaßten Kulturgeschichte dienen.

Turányi Kornél

A Józsefváros kialakulása

I. Egy városrész betelepülésének kezdete

A Belváros után a Józsefváros Pest legrégebb városrésze. Itt kezdődött a városhalon kívüli területek betelepülése, innen indult el a külvárosok kialakulása, az itt épült néhány major és zsellérkunyhó lett a magja az 1960-as népszámlálás szerint 142 941 lakost és 2833 lakott épületet számláló városrésznek.¹

Tanulmányunkban elsősorban a Józsefváros településtörténeti és demográfiai kialakulásával foglalkozunk, mégpedig fejlődésének legrégebb, XVIII. századi korszakával.² Amikor a Rákóczi-szabadságharc után a pesti határ — ami alatt abban az időben a Belvároson kívüli területet értették — megművelése ismét megindulhatott, a talaj adottságai és a földrajzi körülmények a Józsefváros területén négy övezet kialakulását eredményezték: a Belváros szomszédságában — a mai Múzeum körút és József körút közötti sávban — kertek keletkeztek. Ezek az ún. „alsókertek”-hez tartoztak, a Terézváros területén levőket „felsőkertek”-nek nevezték, s ugyanakkor az „alsókertek” közé sorolták a ferencvárosiakat is. Az itteni kertek általában néhány száz ölesek voltak, és mint egy-egy belvárosi ház tartozékát tartották nyilván azokat.

A József körúttal párhuzamosan szántóföldek terültek el. Az 1720-as években — napjaink viszonyaira átvetítve — a következő utcák jelölték ezek határát: Népszínház utca, Nagyfuvaros utca, Szűz utca, Szigony utca, Üllői út, József körút és Röck Szilárd utca. A szántók övezetét a majorok sora váltotta fel; ezek zöme a Kulich Gyula térnél és az Illés utcában épült, de a kertek és szántók közé is beékelődött néhány majorgazdaság.

A XVIII. század elején a Népszínház utca, valamint a Karácsony Sándor utca vonala a kultúróna határát jelezte, e vonalon, valamint a Kulich Gyula téren túl homokos, művelésre alkalmatlan vidék terült el, amelynek egyhangúságát csak a város felé tartó országutak és dűlőutak szakították meg.

Városrészünk településtörténetét a felsorolt övezetek szerint ismeretjük, s ezért először a Múzeum körút és a József körút közötti területtel, a kertek vidékével kell foglalkoznunk. A városhalak közvetlen szomszédságát már a XVII. század végén kertművelés céljára sajátították ki a Belváros lakói, de intenzív kertkultúra csak a Rákóczi-szabadságharc